

לעיני הרה"ג ר' אהרן ב"ר מאיר קלר זצ"ל
רבה של נהריה. נפטר בט"ז שבט התשנ"ח

עדיאל כנרתי

דיני גבולות עולי מצרים*

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. תרומת בגבולות עו"מ
- ג. תקנת דמאי בגבולות עו"מ
- ד. מתנות עניים בגבולות עו"מ
- ה. הפרשת חלה בגבולות עו"מ
- ו. איסור ערלה בגבולות עו"מ
- ז. איסור כלאיים בגבולות עו"מ
- ח. שביעית בגבולות עו"מ
- ט. האם יש קניין לגוי להפקיע מן המצוות בגבולות עו"מ
- י. מצוות ישוב א"י ודיניה בגבולות עו"מ
- יא. טומאת ארץ העמים בגבולות עו"מ
- יב. איסור "לא תחנם" בגבולות עו"מ
- יג. חיוב עלייה לרגל מגבולות עו"מ, והוראת בי"ד בשוגג
- יד. יוי"ט שני של גלויות בגבולות עו"מ
- טו. כיבוש צה"ל בימינו

א. הקדמה

שתי קדושות לא"י: קדושה עצמית מחמת השכינה השורה בה, וקדושה הבאה
ע"י ישראל, והגורמת לחיוב המצוות התלויות בארץ.

---

* יש לציין שאיני עוסק בתיאור הגבולות אלא בדיני הגבולות.

וביחס לדין העיר נהריה באלו גבולות היא נמצאת - נחלקו בזה הדעות: הרה"ג ר' אהרן קלר זצ"ל
רבה של נהריה (בחוברת תושבי"ע ח"ח) והרב יגאל אריאל שליט"א רב הישוב נוב (במכתב) - בגבולות
עו"מ ולא בגבולות עו"ב. גר"א נבצל שליט"א רב העיר העתיקה י-ם (במכתב) - ודאי לא עו"ב, ספק
עו"מ. הרב יהודה עמיחי שליט"א ראש מכון "התורה והארץ" (במכתב) - ודאי עו"מ, ספק עו"ב. הרב
שניאור רווח שליט"א ראש המכון למצוות התלויות בארץ (במכתב) - לרוב הדעות נהריה בגבולות
עו"מ, ולדעת הכפתור ופרח והרמב"ם נהריה גם בגבולות עו"ב. דעה נוספת ישנה ש"הדרך מעכו
לכזיב" המופיעה בגיטין (ז:) היא "דרך הרומית" שמצאו ארכיאולוגים, שאכן עוברת מעכו לכזיב
דרך נהריה.

ויצוין שדעת החזו"א שאין אנו יודעים היום בגבולות א"י ויש להחמיר בזה (עיין לקמן בפרק
"שביעית בגבולות עו"מ").

ברצוני להודות מעומקא דליבא לכל אלה שסייעוני רבות ונעזרתי במאמריהם ובמכתביהם,
ובמיוחד: להרה"ג ר' יהודה עמיחי שליט"א ולהרה"ג ר' שניאור רווח שליט"א, להרה"ג רבי יעקב
אריאל שליט"א, ולר' חיים דאום שליט"א.
יהי רצון שיזכו בעז"ה להמשיך להפיץ תורת א"י ומצוותיה.

שבילי נהר דעה

קדושת השכינה היא זו שהארץ מיוחדת להקב"ה "ואת ארצי חלקו". וכן אמרו (תנחומא במדבר יז): "הקב"ה ברא ארצות וברר אחת מהן זו אי"י שנאמר "ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלקיך בה". "ואין השכינה שורה אלא באי"י" (מכילתא בא). קדושה זו קיימת לעולם, ואינה מתבטלת עם ביטול הכיבוש בחורבן הבית וגלות ישראל.

בקדושה שע"י ישראל נתקדשה הארץ שתי פעמים. **בימי יהושע - קדושה ראשונה, ובימי עזרא - קדושה שניה.** קדושות אלו הם לחיוב מצוות הארץ. כותב הרמב"ם (תרומות פ"א ה"ה וה"ו): "כל שהחזיקו עולי מצרים, ונתקדש קדושה ראשונה, כיון שגלו בטלו קדושתן... כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה שניה העומדת לעולם לשעתה ולעת"ל, והניחו אותם המקומות שהחזיקו בהם עולי מצרים ולא החזיקו בהם עולי בבל... ואי"י נחלקת לשנים. כל שהחזיקו עולי בבל חלק א', וכל שהחזיקו עולי מצרים בלבד חלק שני...".

מאמר זה מברר בס"ד את דיני גבולות עולי מצרים אחרי שקדושה ראשונה בטלה, ואלו דינים חלים בהם.

ראוי להביא בפתח הבירור בנושא זה את דברי מרן הרב זצ"ל (אגרות הראי"ה אגרת תתמ"ח): "ע"ד השיעור. היה ראוי ונכון מאד לקבוע עניין של הלכה דאי"י, ואין בזה כלל משום יוהרא, ומקיימים אנו בזה ג"כ דרישה דציון שהוא באמת דבר השווה לכל נפש, והלואי ישוטטו רבים בענייני הלכות אי"י להעיר ולעורר את האהבה ולסגל את הנשמה הכללית והפרטית ואור בהירות תורתה...".

ב. תרומות ומעשרות בגבולות עו"מ

במסכת חולין (ו:): העיד רבי יהושע בן זרוז לפני רבי על רבי מאיר, שאכל עלה של ירק בבית שאן, והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו. במסקנת הסוגיא (ז:). משמע שהנימוק להתרת בית שאן היה משום שבית שאן נתקדשה בקדושה ראשונה ולא נתקדשה בקדושה שניה, ו"הרבה כרכים כבשום עו"מ, ולא כבשום עו"ב".

שיטת רש"י

רש"י פירש (ו: ד"ה את) שרבי התיר לאכול ירקות ואילנות גם באי"י גופא רק מדרבנן, וע"כ בית שאן פטורה לגמרי. ואילו מעשר דגן תירוש ויצהר שבאי"י חייבים מה"ת - גם בבית שאן חייבים מדרבנן. משמע ברש"י שמקום שנתקדש בקדו"ר בלבד דינו כחול"ל, וחייב רק במעשר דגן תירוש ויצהר, ופטור ממעשר ירק ואילן. הספק בגמ' היה אם בית שאן נתקדשה בקדו"ר או גם בקדו"ש, ומעדותו של ר"י בן זרוז הוכיחו שנתקדשה רק בקדו"ר (ועיין לקמן שיטת רש"י בשביעית בגבולות עו"מ). וכן דעת המאירי שם.

שיטת התוס'

התוס' (שם בד"ה והתיר, ע"ז נח: ד"ה בצר) דחה את פירוש רש"י, והביא כמה דעות (לתוס' גבולות עו"מ דינם כחז"ל לענין תרו"מ, ועיין לקמן שיטתם במצות ישוב א"י בגבולות עו"מ):

שיטת ר"י - ירק בחז"ל פטור לגמרי. פירות חייבים בתרומה ולא במעשר. דגן תירוש ויצהר חייבים בתרו"מ.

שיטת ר"ת - בחז"ל חייבים להפריש תרו"מ רק מטבל ודאי ולא מדמאי. ומה שפטרו להפריש הוא מדמאי. וראיתו מהמשנה בדמאי (פ"א מ"ג): "מכזיב ולהלן פטור מן הדמאי", משמע שהודאי חייב. וכ"כ הריטב"א.

שיטת התוס' - התוס' אומרים שהמנהג המקובל הוא שאין מפרישים תרו"מ בחז"ל לא מטבל ודאי ולא מדגן תירוש ויצהר. וזאת מכמה סיבות:

א. בירושלמי (חלה) אמר רבי יוחנן שהרובים (יהודה וחזקיה בני רבי חייא) באו וביטלו - לדעה זו גם בתחומי עו"מ בוטל החיוב להפריש תרו"מ (או שמא הרובים ביטלו רק חז"ל ממש ולא מקום שנתקדש בקדו"ר).

ב. השדות אינן נחשבות לשלנו משום שמעלים מהן מס. ועיין תוס' בקידושין (לו:): שפירשו דבריהם, שבחז"ל יש קנין לגוי להפקיע מידי חיוב תרו"מ, והעלאת מס דינה כקנין לגוי.

ג. שמא לא תיקנו חיוב תרו"מ אלא בארצות הקרובות לא"י, אבל לא ברחוקות ממנה - ולפי"ז בא"י מקום שנתקדש בקדו"ר בלבד חייב בתרו"מ. וכ"כ הרשב"א שם.

ד. מהירושלמי משמע שמקום שלא נתקדש בקדושה שניה פטור אף מן הודאי. נמצא א"כ, שלפי חלק מתירוצי התוס' גבולות עו"מ חייבים בתרו"מ ולחלק מהתירוצים גבולות עו"מ פטורים מתרו"מ.

שיטת הרמב"ם ופוסקי זמננו

כותב הרמב"ם בהלכות תרו"מ (פ"א ה"ה): "כל שהחזיקו עו"מ ונתקדשו קדושה ראשונה, כיון שגלו בטלה קדושתן. שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדשתה לשעתה ולא קדשה לעת"ל. כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ, קדשוה קדושה שניה העומדת לעולם לשעתה ולעת"ל. והניחו אותם המקומות שהחזיקו בהם עו"מ ולא החזיקו בהם עו"ב כשהיו, ולא פטרום מן התרומה והמעשרות כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית. ורבינו הקדוש התיר בית שאן מאותם המקומות שלא החזיקו בהם עו"ב, והוא נמנה על אשקלון ופטרה מן המעשרות".

משמע מדברי הרמב"ם שלא כדעת התוס' שחז"ל ומקום שנכבש רק ע"י עו"מ שוין, אלא שכל המקומות שנכבשו ע"י עו"מ חייבים מדרבנן בתרו"מ (כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית). ואילו בית שאן ואשקלון למרות שגם הם נכבשו ע"י עו"מ, מ"מ פטור מיוחד נתן להם רבינו הקדוש, והתירם גם ממעשרות לכל דבר גם בדגן תירוש ויצהר.

שבילי נהר דעה

א"כ דעת הרמב"ם שגבולות עו"מ חייבים בכל תרו"מ מדרבנן. אמנם הראב"ד (שם) פליג עליה וסובר שבית שאן לא פטרו אלא רק ממעשר ירק ופירות, אך בדגן תירוש ויצהר חייבו, אך דעת הרמב"ם אינה כן. וכך מבאר הרשב"א (חולין שם סוד"ה והתיר) את דעת הרמב"ם שבכיבוש עו"מ חייבים במעשר מדרבנן. ואמנם גם בתחום עו"מ יש מקומות שפטרום לגמרי מתרו"מ כיון שלא היו ישראל מצויים שם (וממילא אין תקנת עניים), והיינו מעשה דבית שאן. והרשב"א מפרש זאת בדעת הרמב"ם, והכס"מ הביא את הרשב"א, ונראה דס"ל הכי.

עוד כתב הרמב"ם (מעשרות פי"ג ה"ג), וז"ל: "כשגזרו על הדמאי לא גזרו אלא על פירות הארץ שהחזיקו בה עו"ב בלבד שהוא מכזיב ולפנים וכזיב עצמה כלחוץ. וכל הפירות הנמצאות מכזיב ולחוץ פטורין מן הדמאי...". וא"כ טבל ודאי נוהג בכיבוש עו"מ, ורק דמאי לא גזרו.

אמנם המהר"י קורקוס על הרמב"ם (תרומות פי"א ה"ה) ס"ל בדעת הרמב"ם שגבולות עו"מ פטורין לגמרי מתרו"מ, וז"ל: "והדבר ברור שאין זה אלא לדעת רש"י וכו', אבל לדעת רבינו שסובר שפטורין לגמרי כאשר כתב בפירוש וכו', לכן נ"ל דה"ק פטרו אותם כדי שכשילכו שם העניים בשביעית שלא ימצאו בארצם לקט שכחה ופאה יתנו להם די צרכם, שכיון שבכל השנים הם פטורים מן המעשרות לא ימנעו מליתן לעניים כל מחסורם בשביעית".

למהר"י קורקוס היתה גירסה אחרת ברמב"ם, וכמו שהוא מצטט לשונו של הרמב"ם: "והניחום כשהיו ולא פטרום מן התרומה אלא כדי שיסמכו עניים בשביעית". ומשמע דסמיכת העניים היא מפני שהם פטורים מן התרומה. ולכן יצא המהר"י ק"ק להגן על גירסה זו, והיא הכריחתו לכך. אך לגירסתנו ברור שלרמב"ם גבולות לעו"מ חייבים בתרו"מ מדרבנן.

ועיין במעדני ארץ למרן הגרש"ז אויערבך זצוק"ל (על הרמב"ם בתרומות) שהאריך לתמוה על דברי המהר"י ק"ק וז"ל: "אבל נראה פשוט דבדעת הרמב"ם א"א כלל לומר כן. דכיון שלהדיא פסק כאן דסוריא, שנער, מצרים, עמון ומואב חייבים במעשר, א"כ איך אפשר לומר שאותם המקומות שהם ממש א"י יהיו פטורים. ואין לומר שראו חכמים צורך להקל באותם המקומות... משום סמיכת עניים, דהא כתב הרמב"ם בפ"ד משמיטה הכ"א דספיחי סוריא מותרים באכילה מפני שלא יהיו ארצות אלו חמורין מא"י שהחזיקו בה עו"מ, ואם כהנ"ל הרי לאו ק"ו הוא וכו' ". ועוד הביא שם את הרמב"ם בהלכות מעשרות הנ"ל שמשמע שטבל ודאי חייב. והאריך להקשות עליו, ומסקנתו שפשוט וברור שמקומות שנכבשו רק ע"י עו"מ חייבים בתרו"מ.

וכפשט זה ברמב"ם ודלא כמהר"י ק"ק נקטו בספר החינוך (מצוה תקז) המאירי בחולין (ז.י.), המשנה למלך (שמיטה ויובל), פאת השולחן (סימן כג ס"ק כה) וערוה"ש (העתיד זרעים נג, טז).

ועיין בשו"ת הרדב"ז (ח"ד, אלף קה) שעזה חייבת בתרו"מ מדרבנן, דודאי עו"מ כבשוה, ורק את בית שאן וכיו"ב הוא שפטר. אמנם דעת המהרי"ט (ח"א סימן מז) שעזה פטורה מתרו"מ על אף שסובר שנתקדשה בקדו"ר.

וכפשט הרמב"ם נקטו להלכה המעדני ארץ (הני"ל), הגר"ש ישראלי זצ"ל בארץ חמדה (ספר אי שער גה) והגר"ח קניבסקי שליט"א בדרך אמונה (על הרמב"ם תרומות פ"א סקני"ט).

וא"כ גם אם תרו"מ מדרבנן בודאי חייב לברך ע"ז וכדין שאר מצות דרבנן, דהרי לרמב"ם כל תרו"מ גם בזה"ז באי"י מדרבנן ומברכים. וכ"כ בדרך אמונה (שם ס"ק מח) על תרו"מ בסוריא שחייב להפריש עם ברכה. וכן מובא בשם הראשלי"צ הגר"מ אליהו שליט"א (בספר התורה והארץ ח"ב עמ' 78) שיש להפריש עם ברכה בתחומי עו"מ כדעת הרמב"ם, וכן כתב לי הגר"א נבנצל שליט"א.

אמנם הגר"י אריאל שליט"א רבה של רמת גן כותב (תחומין ח"ב עמ' 373, ובספר כפר דרום לדורותיו עמ' 90), שמכיון שישנם שיטות שונות בין הראשונים, מהם הסוברים שחייב בכל (הרמב"ם וחלק מבעלי התוס' והרשב"א), ומהם הסוברים שפטור בכל (לדעת חלק מבעלי התוס'), ומהם המחייבים בתרומה דאורייתא בדגן תירוש ויצהר, ופוטרים בתרומה דרבנן בשאר ירקות ופירות (רש"י וראב"ד), לכן מאחר שרוב הדעות מאוחדות לפחות בתרומה דאורייתא - יש לחייב להפריש ובברכה, אך בתרומה דרבנן יש להחמיר ולהפריש, אך בלי ברכה.

סימוכין למסקנה זו הוא מביא מהכפתור ופרח (פ"א) וז"ל: "ובית שאן - דגן תירוש ויצהר מדרבנן ובברכה, ופירות אילן וירק פטור מכלום... מיהו אנו נוהגים בו היום בחסד עליון בפירות אילן וירק כמו שהיו נוהגים שם קודם שרבי התירו... אבל אין אנו מברכים על פירות אילן וירק". וכדבריו פסק גם מרן הגר"ש ישראלי זצ"ל (בספר התורה והארץ ח"א עמ' 120).

ולכא' צ"ע אם יש סימוכין מהכפתור ופרח - לדעת הרמב"ם בית שאן וכיו"ב פטורה לגמרי אפי' מדגן, ואילו בשאר גבולות עו"מ חייבים בכל מדרבנן. ולראב"ד וכך סובר הכפ"פ בית שאן פטורה רק מירק ואילן ולא מדגן תירוש ויצהר. ולכן כתב הכפ"פ שאע"ג שבית שאן פטורה לגמרי במעשר ירק ואילן, מ"מ היום הם כן נוהגים להפריש, ובודאי יפרישו בלי ברכה, דלהלכה בירק פטור לגמרי, רק שהם חזרו להפריש. אבל בגבולות עו"מ דעת הרמב"ם ר"ת ריטב"א ורשב"א שחייבים מדרבנן א"כ מה טעם לפטור מברכה.

אמנם אפשר לומר "ספק ברכות להקל" ולחשוש לפוטרים היום, אך עכ"פ אין ראיה מהכפ"פ.

ועיין לקמן (שביעית בעו"מ) שיטת החזו"א שאין אנו יודעים היום בגבולות אי"י "והלכך מושבות המסופקות בכלל איסור ספיחין, וכן הן חייבים במעשר, ונראה דמברכין על המעשר".

שבילי נהר דעה

הפרשה מפירות מתחום עו"מ על פירות מתחום עו"ב

המשנה בתרומות (פ"א מ"ה) אומרת, שאין להפריש מפירות חו"ל על פירות הארץ ולהיפך. וכן פסק הרמב"ם (תרומות פ"ה הי"ב).
וכן נאמר במשנה בדמאי (פ"ה מ"י ומ"א) שאין להפריש תרו"מ מדבר שחיובו מדרבנן על דבר שחיובו מן התורה, וכ"פ הרמב"ם (שם פ"ה הי"ד).
כיום שכל חיוב תרו"מ מדרבנן (רמב"ם שם פ"א הכ"ו), נחלקו האחרונים בדין הפרשת תרו"מ בשתי דרגות חיוב, שאחת היא מדרבנן והשניה היא תרי דרבנן - יש מקילין (טורי אבן מגילה יט: ד"ה הרי), אך מקובל כדעה המחמירה (משנה למלך תרומות פ"ה הי"ז בסופו, ב"י יו"ד סימן של ד"ה היתה, חזו"א דמאי יב, יט).
ומאחר שאין להפריש מן הפטור על החיוב, ומתרי דרבנן על חד דרבנן - יש להמנע מלהפריש ממה שגדל בשטחי אי"י שנכבשו ע"י עו"מ על מה שגדל בכיבוש עו"ב (הגרי"מ טקוצ'ניסקי בספר אי"י עמ' 3, ספר המעשר והתרומה פ"ה ס"ק כז). ויש שהסתפקו בשאלה זו (שו"ת מלבושי יו"ט ח"ב סימן יז, מעדני ארץ תרומות פ"א הי"ו אות ב).

כאשר מדובר בדגן תירוש ויצהר - זוהי הפרשה מתרי דרבנן על חד דרבנן. כאשר מדובר על שאר הגידולים - תלוי בדעות הנ"ל - שלגרי"י אריאל חיובם בגבולות עו"מ מסופק - יש בזה גם חשש הפרשה מפטור גמור על החיוב. ולדעות הנ"ל שמחייבים להפריש בברכה יש רק חשש של הפרשה מתרי דרבנן על חד דרבנן. לדעת החזו"א (שביעית סימן ג ס"ק יח ד"ה ולענין) אפשר לתקן ביחד פירות שגדלו באיזורים שונים (ע"ע שם ס"ק לב, ובכרם ציון פ"א סעיף טז).
יש להעיר, שלדעת הרמב"ן (עה"ת דברים יד, כב) יש דין "תירוש ויצהר" רק לין ושמן, ולא לענבים וזיתים העומדים למאכל. ולדעת התוס' (ב"מ פח: ד"ה כ) אף הם חייבים מן התורה בתרו"מ.

ג. תקנת דמאי בגבולות עו"מ

כותב הרמב"ם (מעשר פ"ט ה"א): "בימי יוחנן כהן גדול שהיה אחר שמעון הצדיק שלחו בי"ד הגדול ובדקו בכל גבול ישראל, ומצאו שהכל זהירים בתרומה גדולה ומפרישים אותה. אבל מעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני היו עמי הארץ מישראל מקילין על עצמן, ולא היו מפרישים אותם. לפיכך גזרו שלא יהיה נאמן על המעשרות אלא אנשים נאמנים, אבל עמי הארץ פירותיהם ספק, ואין נאמנים לומר מעושרים הם, וזהו הנקרא דמאי".

המשנה בדמאי (פ"א מ"ג) אומרת: "מכזיב ולהלן פטור מן הדמאי". שכשגזרו על הדמאי לא גזרו אלא על פירות הארץ שהחזיקו בה עו"ב בלבד שהיא מכזיב ולפנים, וכל הפירות הנמצאים מכזיב ולחוץ פטורים מן הדמאי, שחזקתם מפירות המקום שנמצא בו (רמב"ם שם פ"ג ה"ג). ואע"ג שבדאי טבל סובר הרמב"ם שחייבים אף בגבולות עו"מ - דמאי לא גזרו. ועיין ברדב"ז הטעם שגזרו רק בגבולות עו"ב, כי שם היה עיקר הישוב.

ועיין לעיל (תרו"מ בעו"מ) שהבאנו דעת התוס' בחולין (ז.), שבגבולות עו"מ מכזיב ולחוץ פטור אף מן הודאי.

ועיין ברדב"ז (שם) שכתב בשם רבנו שמשון, שבסוריא גזרו על הדמאי, ולא פטרו אלא מכזיב ולהלן. ואומר הרדב"ז שדבר תימה הוא איך גזרו דמאי על המקומות הרחוקים מא"י כגון ארם נהרים וארם צובה, ולא גזרו דמאי על כזיב שהיא סמוכה לא"י, ולכן סובר הרדב"ז כרמב"ם שרק בגבולות עו"ב גזרו על הדמאי.

ד. מתנות עניים בגבולות עו"מ

כותב הרמב"ם (מתנות עניים פ"א הי"ד): "כל מתנות עניים האלו אינן נוהגות מן התורה אלא בא"י כתרו"מ. הרי הכתוב אומר "ובקצרכם את קציר ארצכם כי תקצור קצירך בשדך". וכבר נתפרש בגמ' שהפאה נוהגת בחו"ל מדבריהם. ויראה לי שה"ה לשאר מתנות עניים אלו שכולם נוהגות בחו"ל מדבריהם". וכתב שם הרדב"ז, שסברת הרמב"ם - כיון שבשאר מתנות עניים איכא תקנת עניים טפי מפאה.

והנה הרמב"ם לא חילק בחו"ל בין המקומות, ואדרבה לסברת הרדב"ז שזה משום תקנת עניים נראה שזה בכל מקום בחו"ל. הטור והשו"ע (יוד סימן שלב) פסקו כרמב"ם. אך הבי"י הוסיף שאפשר לומר שמה שאמרו שבחו"ל חייבים היינו דוקא במקומות הסמוכים לא"י כשם שחייבים שם בתרו"מ, אבל במקומות הרחוקים - כשם שפטורים מתרו"מ כך פטורים ממתנות עניים.

ולפי"ז יוצא שבגבולות עו"מ חייבים לתת מתנות עניים בזה"ז.

לסוברים כדעת הישועות מלכו (שמובא לקמן במצות ישיבת א"י בעו"מ) הרי שחובת מתנות עניים בגבולות עו"מ כא"י שהוא מה"ת.

ומ"מ גם לדעות (המובאות להלן) שבגבולות עו"מ דינם כחו"ל, מ"מ חייבים שם כיום מדרבנן כדין חו"ל.

מתנות עניים בימינו

הרמב"ם כותב (שם הלכה י) שמתנות עניים נוהג רק היכא שיש עניים שתובעים אותם, אך היכן שאין עניים שתובעים אותם - אינו מצווה לעזוב את הפרי בשטח ולהשאירו לחיות ולעופות. ועפ"י"ז כתב הטור (שם), שהאידינא אין נוהגים במתנו"ע לפי שהרוב נוכרים, והם יבואו ויטלו, ועניי ישראל כבר נתיאשו מהם.

בב"י משמע שדברי הטור אזלי רק על חו"ל, אך בא"י יש גם היום לקיים מצות מתנו"ע. אך בדרכי משה (סק"א) כתב שדברי הטור הם גם על א"י, ודלא כב"י.

השו"ע כותב, שאם אין עניי ישראל מצויים שם ליטלם א"צ להניחם. והרמ"א מוסיף שהאידינא אין נוהגים בהם לפי שהרוב עכו"ם, ואם יניחום יבואו עכו"ם ויטלו.

הש"ך (סק"ב) הביא את דברי הב"י, ונראה שמסכים עמו. אך בפתחי תשובה (סק"א) תמה, שהלא בדרכי משה מפורש דהא דכתב האידינא קאי גם על א"י.

שבילי נהר דעה

וכתב פאת השולחן (פ"ד סעיף ו), שבא"י נוהגים בלקט שכחה ופאה אף האידנא, וכן עיקר. ובבית ישראל (שם ס"ק כא) כתב שמסתברא להלכה כדברי הב"י והלבוש ד"האידנא" הוא בחו"ל וכש"ך ודלא כדרכי משה, ושכן המנהג בא"י. וא"כ נראה שנוהג בימינו דיני מתנו"ע, ובפרט שבי"ה רוב התושבים בא"י הם יהודים.

אמנם עיין בחזו"א הלכות מעשרות (ז, ו) שכתב שהמצב היום לא השתנה ממה שכתב הרמ"א שלפי ראות עינינו לא יטרח שום אדם עני ללקוט מתנו"ע, שטרחתו יותר על שכרו, ולא יטרח לקצור לדוש לטחון ולאפות, ובפרט שהלחם מצוי ובזול, וע"כ יבואו ערבים וילקטום שזה בתכונות שלהם (עיי"ש). והגרי"ם טיקוציינסקי זצ"ל כתב בספר א"י שבזמננו שרוב א"י תחת ממשלה יהודית חייבים במתנו"ע. אמנם מסיבה אחרת יש לפטור, דאין שווה לעניים לכתת רגליהם לשדות, דהרווח אין שווה להם, אלא שאם בקרבת השדה נמצא עני שכן שווה לו הטורח ללקטם ודאי חייב בעל השדה להניח.

ה. הפרשת חלה בגבולות עו"מ

הרמב"ם כותב בהלכות ביכורים (פ"ה ה"ה) שמה"ת חייבים בחלה רק בא"י שנאמר "באכלכם מלחם הארץ", ובזמן שכל ישראל שם שנאמר "בבואכם" בבית כולכם. ולפיכך בזה"ז חלה בא"י מדרבנן. ובחו"ל חלה מדרבנן כדי שלא תשתכח תורת חלה מישראל.

ובהלכה ח' כותב הרמב"ם (ע"פ המשנה בחלה פ"ד מ"ח): "שלושה דינים לחלה בשלוש ארצות:

1. כל הארצות שהחזיקו בה עו"מ עד כזיב - מפרישים בה חלה אחת כשיעור (אחת מכ"ד), והיא נאכלת לכהנים.
2. שאר א"י שהחזיקו בה עו"מ ולא החזיקו בה עו"מ שהיא מכזיב ועד אמנה - מפרישים בה שתי חלות האחת נשרפת והאחת נאכלת... מפני שהחלה הראשונה טמאה, שהרי לא נתקדשה אותה הארץ בימי עזרא, וקדושה ראשונה בטלה משגלו (טומאת ארץ העמים - מהר"י קורקוס שם), והואיל והיא א"י מפרישים בה חלה אחד מארבעים ושמונה, ושורפים אותה, ומפרישים חלה שניה, ונותנים אותה לכהן לאכלה כדי שלא יאמרו תרומה טהורה נשרפת, שהרי נשרפה הראשונה אע"פ שלא נטמאת טומאה ידועה לכל (והם אינם יודעים שזה משום טומאת הארץ, שהרי לא נטמאה החלה בטומאה מפורסמת, ואין כולם יודעים גבולות א"י ודיניה - המהרי"ק). וזו השניה אין לה שיעור, אלא כל שרוצה מפריש מפני שהיא מדבריהם.
3. וכל הארץ שמאמנה ולחוץ בין בסוריא בין בשאר הארצות מפרישים שתי חלות. אחת לשריפה כדי שלא יאמרו ראינו תרומה טמאה נאכלת. ואחת לאכילה כדי שלא תשתכח תורת חלה מישראל (ועיין בערוה"ש יו"ד שכב, ט מאי שנא שלא תיקנו תרו"מ בחו"ל מטעם זה). והואיל וזו מדבריהם מוטב להרבות בנאכלת,

לפיכך של שריפה אין לה שיעור אלא כל שהוא, ושל אכילה אחד מארבעים ושמונה עכ"ל הרמב"ם.

ומה שכתב הרמב"ם שבגבולות עו"מ אחת לשריפה בגלל טומאת ארץ העמים (כהסבר המהרי"ק) - עיין בתוסי' (חולין קד. ד"ה חלת) ורא"ש (שם סימן ד) שכתבו סיבה אחרת, שכיון שגבולות עו"מ סמוכות לארץ העמים, ואינם יכולים לשמור עצמם ופירותיהם בטהרה חלותיהם טמאות (ועיין לקמן בפרק טומאת ארץ העמים בגבולות עו"מ).

ומה שכתב הרמב"ם שאחת לאכילה לפי שאין טומאת החלה הראשונה מפורסמת וכו' - מקורו בירושלמי (חלה פ"ד ה"ד).

והתוסי' והרא"ש (שם) כתבו שאחת לאכילה כדי שלא תשתכח תורת חלה, וכיון שהיא מן התורה, שזאת הארץ היתה כבר קדושה, ונראית חלתה כשל תורה, לכן מפרישים כשיעור. ובחול"ל שתיקנו מד"ס אין לה שיעור. וכע"ז כתב המאירי (חלה פ"ד מ"ו) שכיון שגבולות עו"מ היו מתחום א"י, וכאשר יבואו שם כל ישראל ויקדישו אותם יהיו מקודשים, לכן עשאו כמ"י להפריש חלה כדיני חלת הארץ. וכתב שחייב חלה בגבולות עו"מ יש לו עיקר מן התורה, אבל בחול"ל אין לו עיקר מן התורה, ואסור מדרבנן רק כדי שלא תשתכח תורת חלה.

ובהלכה ט' כותב הרמב"ם: "בזה"ש שאין שם עיסה טהורה מפני טומאת המת (שאינו לנו אפר פרה להזאה) מפרישים חלה אחת בכל א"י אחד מארבעים ושמונה, ושורפים אותה מפני שהיא טמאה, ויש לה שם עיקר מן התורה. ומכ"ז ועד אמנה (כיבוש עו"מ) מפרישים שניה לכהן לאכילה, ואין לה שיעור כשהיה הדבר מקודם". לפי דברי הרמב"ם צריך היה להפריש בגבולות עו"מ שתי חלות אחת נשרפת ואחת לאכילה לכהן, אלא שלא נהגו כך בפועל.

ואף בחול"ל שצריך להפריש ב' חלות לא נהגו כן.

התוסי' בבכורות (כז:): והרא"ש (בהלכות חלה) סוברים יותר מזה, שעכשו כיון ששורפים את החלה צריכים בכל א"י להפריש חלה שניה בגבולות עו"מ, שלא תשתכח תורת חלה, ובין בארץ ובין בחול"ל מפרישים שתיים. ולא נהגו כן.

ותמה הרא"ש בהלכות חלה (וי' וז"ל: "ותמהתי על רוב המקומות באשכנז שאין מפרישים חלה שניה. ויש ליתן טעם משום דבימי האמוראים היו אוכלים תרומה טהורה בא"י, כי היה להם אפר פרה וכו', אבל האידנא שאין חלה נאכלת בא"י, אף בחול"ל א"צ להפריש חלת הכהן, וכ"כ הבה"ג. וחלה בא"י אין מפרישים אלא אחת, ושורפים אותה וכו' "עכ"ל.

והראיה מהבה"ג אינה על א"י, אך דס"ל לרא"ש דמטעם זה גם בחול"ל א"צ (וכדברי הרא"ש כתב ג"כ הר"ש בפירוש במשנה לחלה), ודלא כרמב"ם.

והתוסי' בחולין (קד. ד"ה חלת) כתב הטעם לפי שצריך לשומרה מלהאכילה לזרים, לכן נמנעו מלהפריש (עיי"ש).

שבילי נהר דעה

וז"ל הטור (שכב): "וי"א כיון שאין חלה נאכלת בא"י, גם בשאר מקומות א"צ להפריש אלא אחת ולשורפה", וכדברי הרא"ש. וכ"כ המהר"י קורקוס על הרמב"ם, והוסיף "ונראה שעל סברא זו סמכו עכשיו".

הרשב"א בפסקי חלה שלו (מובא בערוה"ש יו"ד שכב, טו) כתב ששמע שעדיין יש מקומות שנוהגים בהפרשת שתי חלות, אבל בכל הארץ ובצרפת אין נוהגים אלא בחלת האור ובלי שיעור", והביא טעם הרא"ש.

הב"י כתב דכן המנהג הפשוט שלא להפריש אלא חלת האור בלבד. ובשו"ע לא הזכיר זאת, וכתב בערוה"ש שאולי כוונת הב"י על א"י בלבד דמקומו היה בצפת. אבל הרמ"א בסוף הסימן כתב וז"ל: "וי"א כיון שאין חלה נאכלת בזה"י בא"י, גם בשאר מקומות א"צ להפריש רק חלה אחת ולשורפה, וכן המנהג הפשוט בכל המדינות אלו, שאין מפרישים רק חלה אחת בלא שיעור, ושורפים אותה כמו שהיו עושים כשמפרישים ב' חלות שחלת האור לא היה להם שיעור ומ"מ נוהגים ליטול כזית". ולכא' דברי הרמ"א על חו"ל שחלת האור אין לה שיעור, אך בא"י גופה ובגבולות עו"מ היה להם להפריש כשיעור ולשורפה, שהרי שם כן יש שיעור לחלת האור. אך כותב הערוה"ש (שם טז) שאין חוששין לזה, ואזלי בתר רובא דעלמא, ואין כדאי להרבות בנשרפות.

וע"ע בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סימן תתסד) וז"ל: "מנהג אבותינו להפריש אחת לאור. דאע"ג דקיי"ל דחלת חו"ל אוכל אותם כהן קטן... מ"מ אין הכהנים נוהרים כלל בזה"י לטבול, ולפיכך לתת אותה לכהן שהוא גדול לאי אפשר, שכולם טמאים הם. ולתת אותה לכהן קטן צריך לעמוד בשעת אכילתה שלא יותיר ממנה, וישליך אותה ויבואו לידי תקלה, שהרי היא אסורה לזרים... וע"כ נהגו שלא להפריש אלא חלת האור בלבד. ואי משום שמא תשתכח תורת חלה הרי הנשים זהירות בנדה ובהדלקת הנר, ולא ראינו שנשתכחה תורת חלה מהם, ומנהג אבותינו תורה היא. וכיון שחלת חו"ל אינה אלא מדרבנן הקילו בה, ועשו אותה כאילו אין שם כהן קטן ולא כהן טהור. את זה כתבתי לקיים המנהג, אבל מן הדין צריך להפריש שתיים אחת לכהן טהור ואחת לאור לצאת ידי החלוקת, וצריך לדקדק שלא יבא בה לידי תקלה...". וכתב בהמשך, שסמכו גם על דברי הטור בשם י"א, שכיון שבא"י אין חלה נאכלת, אז גם בחו"ל א"צ להפריש אלא אחת ולשורפה.

ו. איסור ערלה בגבולות עו"מ

כותב הרמב"ם (מאכלות אסורות פ"י הי"א): "ספק ערלה בא"י אסור, ובסוריה מותר". ולכא' נראה מדבריו שהיקל רק בסוריא, אך בתוך א"י גופה ערלה נוהגת שם דין תורה, וספיקה להחמיר כדן א"י שנכבשה ע"י עו"ב, ורק בסוריא ובשאר חו"ל יש להקל בספק ערלה.

וכן נראה לדקדק מדברי הרמב"ם בהלכות בית הבחירה (פ"ו ה"ט"ז) שלא הזכיר החילוק בין עו"מ לעו"ב אלא לענין מעשרות חלה ושביעית, אך לענין שאר מצוות הארץ לא מצינו שחולק, וז"ל: "... אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש, ונפטרה מן

התורה מן המעשרות ומן השביעית, שהרי אינה איי " עכ"ל. הרי שהדגיש בי פעמים ששונים גבולות עו"מ מעו"ב רק לענין שביעית ומעשרות, ומשמע שלענין ערלה דין מקומות אלו שוים לשאר איי (אלא שלכא' אפשר לומר שהרמב"ם סמך על תחילת ההלכה, שם כתב "מעשרות ושביעית וכיוצא בהן", ואי"כ כלל הכל בזה, ובהמשך סמך על מה שכתב בתחילת דבריו וצ"ע).

ואכן, הגאון מקוטנא בשו"ת ישועות מלכו (יו"ד סימן פז, קונטרס ישוב איי ד"ה הן) כתב וז"ל: "הן אמת שאני מסופק אם בכיבוש עו"מ ולא כבשום עו"ב אם לוקין על הערלה וכלאי הכרם, עיין היטב במשנה פ"ק דערלה" עכ"ד.

אמנם הגאון הנ"ל בספר ישועות מלכו (קרית ארבע, תרומות פ"א הכ"ו) כתב שגם למ"ד קדו"ר קדשה לשעתה ולא קדשה לעת"ל - לענין ערלה וכלאיים אין חילוק בין גבולות עו"ב לגבולות עו"מ, ולכן חייב בערלה מדין תורה אפי' בכיבוש עו"מ, וז"ל: "ולפי" ערלה היא מדאורייתא בכיבוש עו"מ, וכן לענין חדש ופאה, וה"ט שלא צייר לנו רבינו הקדוש גבולות הארץ רק לענין תרומה וחלה, דבזה יש הפרש בין כיבוש עו"מ לכיבוש עו"ב, אבל לשאר דברים לא נתבטל לענין פאה וערלה וכלאים כן נ"ל " עכ"ד. וזה להדיא כמ"ש לעיל בדעת הרמב"ם. גם בשו"ת מלבושי יו"ט (קונטרס חובת הקרקע ב,יז) כתב שערלה וכלאיים יסודם הוא לא מדיני הכיבוש, שהרי המשנה אומרת (ערלה פ"א מ"ב): "עת שבאו אבותינו לארץ ומצאו נטוע פטור. נטעו אע"פ שלא כבשו חייב". משמע שאין דין הכיבוש מחייב, אלא עצם הנטיעה מחייבת, ואי"כ לא שייך לומר שגלותינו מארצינו בסוף בית ראשון ביטלה את קדושת הכיבוש, שהרי לא הכיבוש מקדש, אלא עצם הכניסה מחייבת, והחובה הראשונית נשארת מהתורה (וכע"ז בשו"ת המהרי"ט ח"א סימן כה). וכתב דברים אלו בדעת הרמב"ם.

וכ"כ בפסקי הלכות לגר"ד מקרלין (אישות ח"ב ביד דוד דף יד), שדוקא תרו"מ שתלויות במספר שנות לשמיטה ויובל וכן שביעית התלויה ביובל אינם נוהגים בזה"ז אלא מדרבנן, אבל ערלה וכלאי הכרם שלא נזכר בהם קדושת הארץ, ותיכף ומיד שנכנסו לארץ נתחייבו בהם, לכן אף במקומות שכבשום רק עו"מ ולא עו"ב נוהג דין ערלה וכלאי הכרם מה"ת (מובא גם בשו"ת ציץ אליעזר ח"י סימן א).

והנה התוסי' ביבמות (פא. ד"ה מאי) אומר, שלמ"ד תרומה בזה"ז דרבנן דבטלה קדושת הארץ (משום שקדו"ר וקדו"ש לא קדשו לעת"ל) ה"ה דכלאי הכרם יהיה דרבנן בא"י. ואומר המשנה למלך (מאכלות אסורות פ"י הי"א) שלפי"ז ה"ה לערלה דק"י"ל ערלה בחו"ל ספיקה מותר שכן נאמרה הל"מ בזה"ז, אף בא"י ספיקה מותר דבטלה קדושת הארץ. וכ"כ בתפא"י (פ"ק דערלה אות ח) והמנח"ח (מצוה רמו). וצ"ע מהמשנה הנ"ל בערלה? ואפשר לבאר את המשנה כחסבר בעל המשנה הראשונה, שנטיעה שהיתה קודם כיבוש חייבת בערלה לאחר הכיבוש. ואכן המנח"ח מסתמך על פיהמ"ש לרמב"ם, וז"ל: "נטעו אע"פ שלא כבשו - אע"פ שעדיין לא שלטו על כל הארץ", משמע מהמשנה שהיה כיבוש אבל לא על כל הארץ, ואי"כ אי"א ללמוד בברור שאין ערלה תלויה בכיבוש.

שבילי נהר דעה

ואמנם השו"ע (יו"ד רצד, ט) כתב ש"ספק ערלה בא"י אסור, ובחז"ל מותר". מוכח דס"ל דאף בזה"ז ערלה בא"י מה"ת, דאין דרך השו"ע להביא אלא מה שנוהג בזה"ז. וכ"כ מרן הרב זצ"ל במשפט כהן (סימן יב) שהלכה רווחת היא שערלה בא"י בכל זמן היא מה"ת (עיי"ש). והחזו"א (שביעית ג, א) גם נקט שאין לכיבוש משמעות בדיני ערלה, ואפי' למ"ד לא קדשה לעת"ל ספיקה אסור.

וא"כ נחלקו הדעות האם ערלה בגבולות עו"מ הוא מדין תורה כא"י או הלל"מ כחז"ל, ונפק"מ בספק.

ועיין בכרם ציון (ערלה פ"ב ס"ב) שהביאו ב' דעות אלו לענין ערלה בגבולות עו"מ. ועי"ע ארץ חמדה (ספר א' שער ב' סימן י).

וראיתי מגדולי פוסקי זמננו שחלקו בדין זה:

הגר"ע יוסף שליט"א (יביע אומר ח"ו יו"ד סימן כד) כתב: "... שהרבה כרכים כבשום עו"מ ולא כבשום עו"ב ובהם ודאי דספק ערלה מותר כדין ספק ערלה בחז"ל" (אמנם בסוף הספר בתיקונים ובמילואים הביא את הגר"י מקרלין ומלבושי יו"ט וישועות מלכו שחלקו).

וכ"כ הגר"צ שאול זצ"ל בספרו אור לציון (שביעית עמ' פה), והגר"י פ"י שליט"א בספרו אבן ישראל (ח"ב מאכלות אסורות פ"י הי"א).

אך דעת הגר"מ אליהו שליט"א להחמיר בזה דערלה אינה תלויה בכיבוש. והוא אומר שהעובדה שעזרא לו קידש חלקים אלו של א"י אינה הופכת אותם לספק

חז"ל. יש קדושת א"י גם שם. ורק לגבי דינים התלויים בכיבוש אנו מבחינים בין גבולות עו"ב לגבולות עו"מ, אך ערלה אינה תלויה בכיבוש, ולכן דין גבולות עו"מ כא"י (מובא בספר התורה והארץ ח"א עמ' 21). וכן כתב לי הגר"א נבנצל שליט"א שדין גבולות עו"מ כדין א"י לענין ערלה.

ז. איסור כלאים בגבולות עו"מ

בשו"ת ישועות מלכו (יו"ד סימן סז) מסתפק בדין כלאי הכרם בגבולות עו"מ - האם לוקין או לא. משמע מדבריו, שודאי שיש כלאי הכרם, והספק הוא האם האיסור הוא מה"ת או לא.

ובספרו ישועות מלכו (קרית ארבע, תרומות פ"א הכ"ו) כתב הוא להדיא שנוהג כלאים בגבולות עו"מ מה"ת וכדין א"י. וא"כ כלאי הכרם וכלאי זרעים אסור מה"ת, וק"ו כלאי אילנות שנוהג גם בחז"ל מה"ת.

וכן הביא בשו"ת מלבושי יו"ט (חובת הקרקע יז) שחכמים לא רצו להקל בכלאים, ולכן אסרו אפי' ספק כלאים בכל א"י כולל גבולות עו"מ. והוא מציין שלשית התוס' (חולין ז.) שסתם חז"ל הוא כל מקום שלא נכבש ע"י עו"ב, וגבולות עו"מ הוא כחז"ל

- ספק כלאים מותר, ולא יאסר כלאי הכרם אלא בזריעה במפולת יד, אך יהיה מותר לזרוע ירק בצד הכרם. וכן אין איסור כלאי זרעים שם כח"ל. וכלאי אילנות יהיו אסורים שם כח"ל.

ואמנם לענין כלאי הכרם אע"פ שלהלכה פסק השו"ע שמותר בחו"ל לזרוע ירק בצד הכרם, מ"מ כתב הברכי יוסף (רצו, ה) שראה בשו"ת מחד מקמאי שהראו לו מן השמים שאין ראוי לעשות כן. וא"כ הי"ה לדעות שגבולות עו"מ כח"ל אין ראוי לעשות כן (וע"ע בכ"ז בשו"ע יו"ד רצה, רצו, רצז).
ונראה, שהדעות הנ"ל לענין ערלה יחלקו גם לענין כלאים בגבולות עו"מ.

ח. שביעית בגבולות עו"מ

המשנה בשביעית (פ"ו מ"א) אומרת: "כל שהחזיקו עו"ב מא"י עד כזיב לא נאכל ולא נעבד. וכל שהחזיקו עו"מ מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד".
ישנה מחלוקת ראשונים גדולה בהסבר המשנה ונפק"מ לדינא.

שיטת הר"ש

הר"ש פירש ש"נאכל" היינו לאחר הביעור. כלומר שפירות שגדלים בגבולות עו"מ מותרים באכילה אפי' כשלא נתבערו בשעת הביעור (וכ"כ הרמב"ן ויקרא כה, ז).
הר"ש לא פירש דין קדושת שביעית בפירות שגדלו בתחומי עו"מ. וכתב פאת השולחן (סימן ד ס"ק כה) שלר"ש אין בהם קדו"ש, וכדברי רבו הגר"א (שנות אליהו פ"ו מ"א ד"ה מאי).

אמנם במשנה למלך (פ"ד הכ"ו) הסתפק בזה, וכתב: "מן הסברה נראה שאין קדושת שביעית כלל. דכל דבר שיש בו קדו"ש צריך ביעור, ודוחק הוא בעיני לחלק בין חיובא דביעור לחיובא דקדו"ש. אך מפשט דבריו נראה דדוקא לאכול אחר הביעור הקילו בכיבוש מצרים, אך לשאר דברים לא הקילו, ויש בהם קדו"ש עכ"ל.
הרי דבריו מטיים בדעת הר"ש שיש קדו"ש.

ומה שתמה לחלוקה בין קדו"ש לביעור, אפשר לומר, שכבר מצאנו בכה"ג במשנה בכלאים (פ"ז מ"ב): "כל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה וכו' יש לו שביעית... אין לו ביעור" (וכן ברמב"ם פ"ז הי"ד). הרי דלא כל מה שקדוש בקדו"ש נתחייב בביעור. וכ"כ החזו"א (שביעית ג ס"ק כא) שלר"ש יש קדושה בפירות שבתחומי עו"מ. וכן פסק החזו"א אליבא דהר"ש והרמב"ם, דיש קדו"ש (שם ס"ק כד).

לגבי איסור ספיחין, כתב המשנה למלך (פ"ד הכ"ז) שאינו קיים לדעת הר"ש בגבולות עו"מ. ובנוגע לחיוב הפקדה לדעת הר"ש - דן מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל במעדני ארץ (שביעית סימן ח אות ב, ד), וכתב שאע"פ שמדברי פאת השולחן (סימן כג) עולה שאין דין הפקדה שם, מ"מ נראה שנוהג דין זה שם.

לפי הר"ש, "לא נעבד" שמוזכר במשנה ביחס לגבולות עו"מ מתייחס לעבודות במחובר. אולם עבודות בתלוש מותר. והוכחתו, מזה שהמשנה אומרת שיש רק

שבילי נהר דעה

שלוש ארצות, ולא הזכירה את סוריא כארץ רביעית, ע"כ שדינה כדין אחת הארצות, וע"כ מסביר הוא ש"לא נעבד" הוא ביחס לעבודות במחובר כדין סוריא. לגבי סוריא מסביר הירושלמי (שביעית פ"ו ה"ב) את הסיבה שאין איסור עבודה בתלוש אלא רק במחובר, וז"ל: "בתלוש למה הוא מותר? מן גו דו חמי רווחא קריב לא נפקי". ומבאר הר"ש שהתירו עבודה בתלוש כדי שימצאו העניים שבא"י רווח בסוריא שהיא קרובה ולא יצאו לחו"ל (וכ"כ הרדב"ז על הרמב"ם פ"ד הכ"ז). והפני משה כתב שכוונת הירושלמי לומר שכדי שלא יצאו ישראל לסוריא אין צורך לאסור גם מלאכות בתלוש, כי כיון שהאדם רואה שהרווח במלאכות אלו מועט לא יצא בשבילן (ועיין פאת השולחן סימן כג ס"ק כו).

לשיטתו של הר"ש תחום עו"מ דינו כסוריא שאסרו רק עבודות במחובר. וא"כ לכא' צ"ל שגם איסורי תחום עו"מ נובעים מרצונם של חכמים שישראל לא ישבו בתחום זה, ולכן מותרות בו עבודות בתלוש.

אולם אפשר לומר שחכמים הנהיגו איסורי שביעית בגבולות עו"מ לא מפני שרצו להרחיק את ישראל מתחום זה מפני שתחום זה, היה מקודש בעבר, אלא קבעו שינהגו בתחום זה רק איסורי שביעית שמהתורה, ולכן אסרו רק עבודות במחובר, אך איסור עבודה בתלוש שהוא מדרבנן התירו. ולכן גם איסור ספיחין שהוא מדרבנן אינו נוהג שם, וכן איסור אכילה לאחר הביעור שהוא מדרבנן (רמב"ן ויקרא כה, ז) אינו נוהג שם. משא"כ סוריא דקיל טפי וחשיב כחו"ל הוצרכו בירושלמי לומר שלא אסור אלא משום גזירה שלא ישתקעו שם. וכע"ז כתב הגרש"ז אויערבך זצ"ל (בתושב"ע ח"י"ז).

שיטת רש"י

הגמ' בחולין (ז). אומרת: "הרבה כרכים כבשום עו"מ ולא כבשום עו"ב, וקסבר קדו"ר קדשה לשעתה ולא קדשה לעת"ל, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית". ואומר רש"י (ד"ה הרבה): "... ולא רצו להחזיר קדושתה כדי שיהא מותר לחרוש ולזרוע שם בשביעית, שאין נוהגת בחו"ל, ויסמכו עליהן עניים ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני..." (וכ"כ רש"י בחגיגה ג:).

משמע א"כ מרש"י, שבגבולות עו"מ מותר לחרוש ולזרוע בשביעית. ועיין ארץ חמדה (תוספת בירור לשער ג' סימן ב) שהסבירו - דאם נאמר שלעולם הזריעה אסורה, ומה שאמרו שיסמכו עליהן עניים בשביעית היינו לספיחין, שבכל מקום אסורים הספיחין מדרבנן ובמקומות אלו לא גזרו, א"כ העניים מפסידים, שבלי זה יהיה הכל הפקר, והיו יכולים ליכות בכל (ואף שמרויחים קצת בהיתר הספיחים הרי בפירות האילן מפסידים), אלא ודאי שגם זריעה מותרת שם. ויוצא שלפי רש"י גבולות עו"מ הרי הם כחו"ל לכל דבריהם כיון שמותרת העבודה שם. רש"י לשיטתו (חולין ו: ד"ה בית) שחייבים בתרו"מ בגבולות עו"מ מדרבנן רק במעשר דגן שחייבו בארץ מהתורה (עיין פרק תרו"מ בגבולות עו"מ).

וצ"ע מדברי המשנה הנ"ל שאמרה שבגבולות עו"מ "לא נעבד"?

המהר"י קורקוס (תרומות פ"א ה"ה) מתרץ שני תירווצים:

א. המשנה בשביעית ס"ל שקדושה ראשונה קדשה לעת"ל, ולכן אוסרת עבודה בגבולות עו"מ, ומ"מ לא מחמירה בתחום עו"מ שלא יהיה נאכל, כי עדיין תחום עו"מ שנתקדש בקדושה שניה חמור יותר. אבל לדין דקיימא לן דקדו"ר לא קדשה לעת"ל - תחום עו"מ נעבד ונאכל כח"ל (וע"ע ארץ חמדה ספר א' שער ג, תוספת בירור אות ג).

ב. והוא התירוץ המרווח בעיניו - שבתחילה הניחו עו"ב מקומות שונים בא"י מלקדשם מפני העניים, והייתה העבודה מותרת במקומות אלו כח"ל, ואח"כ החליטו חכמים שלא לחוש לתקנת העניים מסיבה כלשהיא, וגזרו במקומות אלו שלא יהיו נעבדים, דסו"ס א"י הם, ונתקדשו בקדו"ר. ורש"י שהתיר עבודה בגבולות עו"מ דיבר על דינם הראשון, והמשנה שאסרה דיברה על דינם האחרון (וכ"כ פאת השולחן סימן כג ס"ק כה).

להסבר הראשון - כל הסוגיא היא אליבא דמ"ד אחר, ולהסבר השני החילוק הוא בתקופות. ונפק"מ מה הדין כיום - להסבר הראשון מותר לעבוד, ולהסבר השני אסור.

יש להקשות על ההסבר הראשון מהדין של סוריא שאסורה בעבודה. כיצד יתכן שבא"י שקדושה בקדושה ראשונה מותר לעבוד בשביעית, ואילו בסוריא אסור? אלא שנראה כפי שכתב הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"ד הכ"ז) שהאיסור לעבוד בסוריא נובע מגזירת חכמים "כדי שלא יניחו א"י וילכו וישתקעו שם". ורק בסוריא גזירה זו קיימת, אבל בגבולות עו"מ ישנה עדיין קדושה עצמית (עיין בפרק מצות ישוב א"י בגבולות עו"מ), ולכן אין גזירה שמא יניחו א"י וישבו שם.

החזו"א (שביעית סימן ג אות כד) הסביר את רש"י: ישנם שני מקומות בתחומי עו"מ - יש מקומות ששם לא נתיישבו יהודים, ויש בהם קדושת שביעית, ועליהם דיברה המשנה. יש מקומות שדוקא יהודים נתיישבו שם, וראו חכמים צורך לא להחיל שם קדושת שביעית כלל לצורך תקנת העניים ועליהם דיבר רש"י. וכע"ז כתב במעדני ארץ (סימן ח אות ז), ועיין בארץ חמדה הנ"ל מה שהקשה. וע"ע בהסבר שיטת רש"י בחוברת תושבי"ע (ח"ת) מאמרו של הרב אהרן קלר זצ"ל.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בפיהמ"ש (הנדפס) כותב שתחום עו"מ אסור בעבודה, אך אין בו איסור "נעבד". כלומר כשעברו על איסור עבודה אין הפירות נאסרים באכילה. אולם במהדורה אחרונה של פיהמ"ש (ראה מהדורת הרב קאפח) חזר בו הרמב"ם מהסברו לדין "נאכל". ומסביר ש"נאכל" האמור במשנה היינו שפיחין הגדלין בתחומי עו"מ מותרים. וכן פוסק הרמב"ם גם בספר יד החזקה (שמיטה ויובל פ"ד הכ"ו) וז"ל: "כל שלא החזיקו בו אלא עו"מ בלבד... אע"פ שהוא אסור בעבודה בשביעית, הספיחין שצומחין בו מותרים באכילה". וכ"כ בספר החינוך (מצות פד).

שבילי נהר דעה

הרמב"ם בתשובותיו (סימן קכת) כותב, שבתחילה ביאר דבריו עפ"י הסבר הרב יצחק בן גיאת, אך להלכה חזר בו. בבית הרידב"ז (שביעית פ"ג ס"ק א,ב) הסיק מהחילוק שבין היד חזקה לפיהמ"ש, שבספר יד החזקה סובר הרמב"ם שאיסור נעבד כיון שמקורו בתורה לא הותר באזור זה, ורק איסור ספיחין שהוא מדרבנן הותר (וכ"כ המהרי"ק והמשל"מ שם). אפשר היה ללמוד מכאן שגם איסור עבודה בתלוש שאף הוא מדרבנן הותר בגבולות עו"מ. אך מדברי הרמב"ם משמע שרק ספיחין שכולו דרבנן מותר, אך עבודה שחלקה אסורה מהתורה (במחובר) נאסרה כולה בגבולות עו"מ. וא"כ אפשר לומר שאיסורי תחומי עו"מ לא נקבעו מתוך רצון שלא ישבו ישראל בתחום זה. שכן אם זאת היתה המטרה היו אוסרים רק עבודות במחובר. אמנם התוספות יו"ט (על המשנה) כתב ששיטת הרמב"ם כשיטת הר"ש שדין גבולות עו"מ שווה לדין סוריא, ואסרו רק עבודה במחובר, ואזי אפשר להסביר את שני ההסברים שהסברנו לעיל בדעת הר"ש.

מסתבר לומר לדעת הרמב"ם שפירות שבגבולות עו"מ חייבים בקדושת שביעית, שהרי הרמב"ם הקל רק בספיחין שהם מדרבנן, אבל בדין תורה לא הקילו. וכ"כ המשנה למלך שלדעת הרמב"ם יש חובת ביעור וכל קדושת שביעית נוהגת בגבולות עו"מ כגבולות עו"ב חוץ מספיחין וכן פסק החזו"א (סימן כו). אמנם מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל (במעדני ארץ סימן ח אות ה) רצה לטעון ברמב"ם שסובר שאין קדושת שביעית בפירות סוריא ובגבולות עו"מ, שהרי כתב הרמב"ם (בהלכה כו הנ"ל) שיש איסור ספיחין, ולא הזכיר כלל שיש קדושת שביעית, ש"מ דסובר שאין בהם קדו"ש. אלא שכיון שאסור בעבודה היה אפשר לומר שיאסרו גם הספיחין, שהרי זוהי עיקר גזירת ספיחין מפני הזורעים בעבירה, לכן כתב הרמב"ם שהספיחין מותרים. ואפשר עוד לומר שאין איסור ספיחין בגלל שאין בהם קדושת שביעית, דאיסור ספיחין תלוי בקדושת שביעית. ועי"ש שהאריך בזה, וכתב זאת "לולא דמסתפינא היה נלע"ד... אולם יראתי מפירוש זה כיון שהוא נגד גדולי המחברים... וגם בתשובותיו מבואר היפך מדבריו". ולכן הוא מסתייג מזה.

מסתבר שלדעת הרמב"ם אין נוהג בגבולות עו"מ דין תרו"מ בשביעית, כיון שהם הפקר. וכ"כ המל"מ, ומדייק כן מדברי הרמב"ם בהלכות מתנות עניים פ"ו, ומדבריו במסכת ידים פ"ד מ"ג, דכ"מ שנוהג שביעית אפי' רק מדרבנן אין נוהג שם חיוב תרו"מ.

אולם תמה ע"ז מהרמב"ם בהלכות תרומות (פ"א ה"ה) שעו"ב "הניחו אותם המקומות שהחזיקו בהם עו"מ, ולא החזיקו בהם עו"ב, ולא פטרום מן התרומה והמעשרות כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית". מוכח מזה שבגבולות עו"מ נוהג חיוב מעשר בשביעית!

פאת השולחן (סימן ד ס"ק כה, כז) כתב לתרץ, דהרמב"ם סובר דכיון שבכיבוש עו"מ רק מדרבנן הוא דלא נעבד, לכן שפיר חייבו שם חכמים בתרו"מ כדי שיהיה לעניים שם מעשר עני בשביעית, וגם ספיחין מותרים שם. הגרש"ז אויערבך זצ"ל (בתושב"ע ח"י"ז) מקשה: כיון שהוא באמת הפקר צריך להיות פטור מן המעשר, ותו דהרי זה חידוש, והו"ל לרמב"ם לכתוב זאת בהדיא! והוא מביא, שיש שגרסו ברמב"ם הני"ל במקום "ולא פטרום" - "לפטרום מן התרומה והמעשרות" (דפוס ויניצאה - מובא ברמב"ם פרנקל). ובמהרי"ק ובכפתור ופרח (פ"ה) גרסו כגרסתנו "ולא פטרום", אך הוסיפו "ולא פטרום מן התרומה והמעשרות אלא כדי שישמכו עליהם עניים בשביעית". ולגרסאות אלו גבולות עו"מ פטורים מתרו"מ בשביעית (ועיין לעיל בפרק תרו"מ בגבולות עו"מ). ועי' במרכבת המשנה (שמו"י פ"ד הכ"ז), חזו"א (סימן ג אות כד) וארץ חמדה (ספר א' שער ג).

שיטת החזו"א בספיקות בזיהוי גבולות

ידועה שיטת החזו"א ביחס לספיקות בזיהוי המקומות של גבולות עו"מ ועו"מ. כותב החזו"א (סימן ג ס"ק יח): "ועדיין אין אנו בטוחים אם אפשר לסמוך על מפת הארץ, שלא דקדקו בדברי חז"ל ושמות הערים ומקומותיהם נשתנו, ויש שנמחקו זכרם ובנו על אומדנות". וכ"כ שם בהמשך (סקי"ט) בפטור בית שאן "וגם עיקר בית שאן: א"א לסמוך על השם, כי בהמשך הזמן נהרסו וחזרו ונתיישבו, ופעמים נעתקו ממקומם הראשון, ופעמים נשתנו השמות". וכ"פ הלכה למעשה בהמשך הסימן: "לענין ספיחי שביעית יש להחמיר שאין אנו יודעים במה להקל... והלכך מושבות המסופקות בכלל איסור ספיחין, וכן הם חייבים במעשר, ונראה דמבריכין על המעשר". וכ"כ בסדר השביעית: "יש מקומות בארץ שלא כבשום עו"ב, וגם בהם אין איסור ספיחין... אבל אין הדבר ידוע לנו בעדות ברורה שיש לסמוך עליה וקל להיכשל, ולכן אין להקל בספיחי א"י". וביחס לחובת הביעור הורה הגר"ש אלישיב שאין להקל (כדברי הר"ש) במקומות שספק אם הם מא"י, כיוון שאין הביעור דין ממוני כמתנות עניים שנלך לקולא כדין המוציא מחברו עליו הראיה אלא מצוה (עיין במבי"ט ח"א סימן שלו, ומעדני ארץ סימן ה סק"ב), ועוד שאין זה ספיקא דדינא אלא שאין אנו בקיאים בגבולות (מובא בספר משפטי ארץ פרי יז הערה 5). הרב יוסף ליברמן שליט"א בשו"ת משנת יוסף (סימן מד ס"ק ו) סובר בדעת החזו"א שגבולות שקבעוהו ופירשוהו מחברי הגבולות לפני כמאה שנה גם לחזו"א ניתן לסמוך על גבולות אלו. אמנם הרב יוסף אפרתי שליט"א (ב"מעייין" כרך כו גליון ג) כותב שאין כן דעת החזו"א, ובפרט שגם חוקרי הגבולות לא נתפשרו לקבוע מקומות ברורים, ובנו על האומדנות. ויש להוסיף - יש אוסרים להוציא פירות שביעית שגדלו בגבולות עו"ב לגבולות עו"מ (כן נראה מדברי הגר"א, מלאכת שלמה והמשני"ר בביאורם למשנה פ"ו מ"ה,

שבילי נהר דעה

וכ"כ תורת הארץ ח"א פ"א אות סא). ודעת החזו"א (סימן יג סק"ג) שלסוריא אך לגבולות עו"מ מותר להוציא.

ט. האם יש קנין לגוי להפקיע מן המצוות בגבולות עו"מ

כותב הרמב"ם (תרומות פ"א ה"י): "עכו"ם שקנה קרקע בא"י לא הפקיעוה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה. לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרו"מ... ויש קנין לעכו"ם בסוריא להפקיע מן המעשרות ומן השביעית".

ויש לעיין מה הדין בגבולות עו"מ - האם דינם כא"י ואין קנין לגוי, או שדינם כסוריא ויש קנין לגוי להפקיע מן המצוות?

שיטת בעל ספר התרומה (מובא בגר"א יו"ד שלא ס"ק ו, טז) שבזה"ל אפי' בא"י יש קנין לגוי להפקיע מן המצוות, משום שבזה"ל שביעית לרוב הדעות מדרבנן, וכן תרומה לדיעות מסוימות, ולדעות אלו דינה כסוריא שגם היא חייבת מדרבנן ויש קנין לגוי (וכ"כ רש"י והר"ח בסנהדרין כו.).

ועיין בארץ חמדה (עמ' קכד-קכז) שכתב בדעת הגר"א, שאע"פ שיש קנין לגוי בא"י להפקיע מתרומה בזה"ל, אם נעשה המירווח ע"י ישראל יש בהם חיוב תרו"מ, דלא גרע מפירות חו"ל שנכנסו לא"י ונתמרחו בה שחייבים בתרו"מ. ולפי"ז בנד"ד שהפירות אמנם גדלו ברשות הגוי, אך איסופם וגמר מלאכתם נעשו ע"י ישראל - יש לחייבם בתרו"מ.

וכותב הרה"ג ר' יעקב אריאל שליט"א (בחוברת "כפר דרום לדורותיו"), שגם לחולקים על שיטת בעל התרומה, וסוברים שבא"י אין קנין לגוי להפקיע, זה דוקא במקום שנתקדש מן התורה, אך בגבולות עו"מ שנתקדש רק בקדו"ר, וקדושה זו פקעה, אף הם מודים שדינו כסוריא. וכ"כ היעב"ץ ב"מור וקציעה" (או"ח ח"ב סימן שו, קונטרס מצות ישוב א"י) שגבולות עו"מ דינם כסוריא, ויש בהם קנין לגוי להפקיע מן המצוות. והוכיח כן מהמנהג שהביא המהרי"ט שבירושלים נהגו שלא להפריש תרו"מ מפירות שהובאו מעזה (שהיא בגבולות עו"מ), וע"כ מדובר בפירות שגדלו ברשות הגוי.

ועיין במאירי (סנהדרין כו.) שהשווה את עבר הירדן לסוריא לענין זה, שיש קנין לגוי להפקיע משביעית אע"פ שעבה"י בגבולות לעו"מ. וכ"כ בשו"ת מהר"ם גלאנטי (סימן נז). ועיין בכרם ציון בשלם אוצר השביעית (עמ' כו-כז).

מזן הגרש"ז אויערבך זצ"ל (בתושב"ע ח"י"ז) מוכיח שאין קנין לגוי להפקיע מתרו"מ בגבולות עו"מ - דאי כראב"ד דסובר שסוריא אינה בכלל כיבוש עו"מ, ואעפ"כ אמרינן בגמ' דהא דבסוריא יש קנין להפקיע ממעשרות ושביעית הוא רק אי אמרינן דכבוש יחיד לא שמיה כיבוש, הא למ"ד שמיה כיבוש אע"ג דקדו"ר ודאי בטלה, אפי"ה כיון שהיה עכ"פ איזה זמן שהיתה בקדושת א"י דאורייתא אמרינן דאין קנין לגוי להפקיע גם בזה"ל אע"פ שכבר אבדה קדושתה דמעיקרא שהיתה לה. וא"כ ה"ה בתחום עו"מ, כיון שהם בתוך גבולות א"י הכתובים בתורה, וגם נתקדשו פעם

בקדושה גמורה לכל דיניה ופרטיה ע"י עו"מ, ק"ו שנאמר שאין קנין לעכו"ם להפקיע שם ממעשרות ושביעית.

לעומת זה מוכיח הגרשז"א זצ"ל דיש קנין לגוי בגבולות עו"מ מתוספתא בסוף אהלות שמובאת במב"ט ובמהרי"ט. דמירי התם בפירות שגדלו בשדות עכו"ם שבקיסרין, והתירום מפני שנתברר שהם ממקומות שלא כבשו עו"ב. וא"א לפרש שמה שהתירו הוא שלא לנהוג בהם איסור ספיחין, אבל שאר דיני שביעית נוהג - דתיפוק ליה שגם בא"י בגבולות עו"ב אין נוהג ספיחין בשל עכו"ם, וע"כ שההיתר הוא לענין זה שאין כלל דיני שביעית, ומותרים גם לאחר הביעור (ועיין בר"ש בסוף אהלות). ומוכח דלרמב"ם דסובר שבגבולות עו"מ נוהג קדושת שביעית, אפי"ה מועיל קנין עכו"ם להפקיע מקדושת שביעית. דאל"כ היה צריך להיות קדוש גם לאחר שנתברר שלא החזיקו בהם עו"ב. וכן מוכח דיש קנין לגוי מפירוש הר"ש (דמאי פ"ג מ"ג). וכן נראה שמסיק שם. וכן מסקנת הגרשז"א זצ"ל במעדני ארץ(עמ' 100).

י. מצות ישיבת א"י ודיניה בגבולות עו"מ

מצות ישיבת א"י

מהתוס' בגיטין מוכח שסובר שמצות ישיבת א"י וחיבתה אינה נוהגת בגבולות עו"מ.

התוס' (ב. ד"ה ואשקלון) הוכיחו מרבי אבא שהיה מנשק כיפי דעכו (כתובות ק"ב), שעכו נתקדשה ע"י עו"ב. וקשה אם קדושת א"י ומצות ישיבתה אינם תלויים בכיבוש עו"ב אלא בכיבוש עו"מ, אי"כ מה הראיה? הרי גם מקומות שנתקדשו ע"י עו"מ קדושת א"י להם, אלא מוכח מהתוס' שכשבטלה קדו"ר בטלה לגמרי, וגבולות עו"מ דין חו"ל להם, ומשום כך הוצרכו התוס' לומר שעכו כבשוה עו"ב, ולכן רבי אבא מנשק כיפי דעכו.

וכדברי התוס' כתבו גם הרשב"א והר"ן (שם), שמצות ישיבת א"י תלויה במקום שחייב בתרו"מ, ודוקא בגבולות עו"ב.

אולם ברמב"ן (בליקוטים לגיטין) ובריטב"א (ב). כתבו שאפי' למ"ד קדו"ר קדשה לשעתה ולא קדשה לעת"ל לענין תרו"מ, אעפ"כ בחיבתה היא עומדת ובקדושתה לענין ישיבתה ודירה בה (וא"כ אפשר לומר שעכו נתקדשה בקדו"ר בלבד). וכ"כ הרמב"ן בהשגות לספר המצוות לרמב"ם (עשין ד) ז"ל: "ופרט להם במצוה זו כולה בגבולותיה ומצריה וכו' שלא יניחו מקום ממנה". מפורש בדבריו שכל מקום בתוך גבולות הארץ ואפי' גבולות עו"מ הוא בכלל המצוה של ישיבת א"י. וכ"כ תוס' רי"ד בגיטין (שם).

[ועיין בספר הישר לר"ת (חלק החידושים סימן קב) שכתב: "ובתחילה קידש יהושע את בית שאן וכמו כן עכו (עיי"ש שהביא מספר שופטים לא, א"א אשר לא הוריש את יושבי עכו ואת יושבי צידון וגוי" מכלל שהיא מא"י), ובא נבוכדנאצר וחילל הכל, ובא עזרא ולא רצה לקדש אלו, וטעמא כדפרישית" (כדי שיסמכו עליהם עניים

שבילי נהר דעה

בשביעית). ומוכיח מכאן מרן הגר"א שפירא שליטי"א (בשיעוריו לגיטין) שמשמע שהקדושה רק חוללה, אך לא בוטלה לגמרי. כפי שלגבי קדושת כלי המקדש אומרת הגמ' (ע"ז נב:) ש"באו פריצים וחללוה", ולכן הם נפסלו לעבודת המקדש, אך קדושת הגוף שלהם נשארה (ע"ין במלחמות שם), כך לגבי א"י משמע שרק קדושת המצוות בטלה, אך קדושתה העצמית נשארה.

וא"כ יש מחלוקת עקרונית בין הראשונים האם מצות ישיבת א"י תלויה בכיבוש ובמצות התלויות בארץ, או שתלויה בקדושתה העצמית של א"י (וע"ין שו"ת ישועות מלכו יו"ד סימן סז).

הגמ' בחולין (ו:) אומרת שרבי פטר את בית שאן כולה מן המעשרות אע"פ שנכבשה ע"י עו"מ, מ"מ "הרבה כרכים כבשום עו"מ ולא כבשום עו"מ, וקסבר קדו"ר קדשה לשעתה ולא קדשה לעת"ל, והניחום כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית".

אומר הב"י בשו"ת אבקת רוכל (סימן י) שעד שפטר רבי את בית שאן ממעשרות חשבו שבית שאן היא א"י, ואע"פ שנכבשה רק ע"י עו"מ סברו שקדו"ר ראשונה קדשה לשעתה ולעת"ל, ולכן נהגו שם במעשרות. והיה זה חומרא דאתי בה לדי קולא, כי אלו שדרו שם סברו שהם דרים בא"י, ואין זה נכון עכ"ד. מפורש בדברי הב"י שהדרים בגבולות עו"מ אינם דרים בא"י.

הגר"מ טיקוצינסקי בספר א"י (ח"א סימן כו סעיף ז) כתב שהב"י אינו מחשיב את כל גבולות עו"מ כח"ל אלא רק את בית שאן שהניחו מלקדשה כדי שיסמכו עליה עניים. לדעתו יש שני דינים בגבולות עו"מ: יש מקומות שהניחו לתקנת עניים, ועליהם דיבר הב"י שאין ישיבתם ישיבת א"י. ויש מקומות שעו"מ לא הגיעו אליהם, ובמקומות אלו היושב שם מקיים מצות ישיבת א"י, ולא כל המקומות שכבשו עו"מ הניחו לתקנת עניים אלא רק מקומות מיוחדים (וע"ין כע"ז בחזו"א ג, כד, וארץ חמדה ספר א' שער ג).

לעומת הב"י כתב הכפתור ופרח (פרק ז) שאין כל צורך להודיע לבנ"א שבית שאן היא א"י, דברור הוא.

יציאה מגבולות עו"מ לגבולות עו"מ

הראשונים בגיטין (ב.) הביאו ראיה שעכו נכבשה ע"י עו"מ מהגמ' בגיטין (עו:). שם נאמר שהאומר לאשתו "הר"ז גיטך אם לא באתי מכאן עד שלוש יום, והיה הולך למדינת הים, והגיע לעכו וחזר - בטל תנאו". ושואלת הגמ': "למימרא דעכו במדינת הים קיימא, והאמר רב ספרא כי הוון מפטרי רבנן מהדדי בעכו הוון מפטרי משום דאסור לצאת מא"י לחו"ל". וקשה מהו ההכרח להסיק מכאן שעכו נכבשה ע"י עו"מ? מדוע א"א לאמר שעכו נכבשה ע"י עו"מ, וחכמים שלא רצו לצאת לחו"ל הגיעו לעכו מפני שמותר לצאת לתחום עו"מ? הריטב"א (ב.) כתב שכשם שאסור לצאת מא"י לחו"ל, כך גם אסור לצאת מקדושה שניה לקדושה ראשונה, וע"כ מוכח מההיתר להגיע לעכו, שעכו נכבשה ע"י עו"מ.

הרמב"ן (עו:) כתב נימוק אחר: פשוט לגמי שעכו נכבשה ע"י עו"מ, שכן נאמר בשופטים (לא,א) שעו"מ לא הורישו את עכו. וכל מקום שנאמר עליו שלא הורישוהו הפירוש הוא שנכבש (כדברי הגמ' בחולין ז.) בע"כ ספק הגמ' האם עכו נכבשה ע"י עו"ב. ומביאה הגמ' את דברי רב ספרא לראיה שעכו נכבשה ע"י עו"ב. ומדוע ברור לגמ' שלדברי רב ספרא עכו כלולה בגבולות עו"ב? משמע שהגמ' הבינה שאסור לצאת מגבולות עו"ב לגבולות עו"מ, וא"כ מזה שרבנן יצאו לעכו מוכח שעכו נמצאת בתחום עו"ב.

א"כ משמע מדברי הראשונים הללו שאסור לצאת מתחום עו"ב לתחום עו"מ, ותחום עו"מ נחשב כחולל לענין איסור היציאה אליו. אמנם נראה שלדעות הסוברות שמקיימים מצות ישיבת א"י בגבולות עו"מ מותר לצאת לשם, ותחום עו"מ נחשב כא"י.

ונראה עוד לאמר שאין להביא ראיה מהריטב"א ומהרמב"ן הנ"ל שבגבולות עו"מ אין מקיימין מצות ישיבת א"י. דהאיסור לצאת מהארץ לחו"ל אינו משום דאסור דאסור לבטל מצות ישוב א"י, אלא מפני שמפסיד את המצוות התלויות בארץ, וכדברי הרשב"ם בבא בתרא (צא.): "מפני שמפקיע עצמו מן המצוות", ולכן גם מקומות שיש מצוה לשבת בהם אסרו חכמים לצאת אליהם [ובזה מתורץ מה שהקשה המהר"י ענגיל בגליוני השי"ס (כתובות קי): מדוע לא נקט הרשב"ם שאיסור היציאה לחו"ל הוא מחמת המצוה לשבת בא"י? ולנ"ל אתי שפיר שהרשב"ם בא לאסור גם את היציאה לתחום עו"מ שמקיימים בו מצות ישיבת א"י אע"פ שאין בו המצוות התלויות בארץ]. וחייבים לומר כך, דאל"כ אנו מוצאים סתירה ברמב"ן ובריטב"א. דלעיל הבאנו בשם שס"ל שיש מצות ישוב א"י בגבולות עו"מ.

ועיין במהרי"ט בקידושין (לא:): דמותר לצאת מגבולות עו"ב לגבולות עו"מ, והנך רבנן (גיטין עו:) שלא יצאו החמירו על עצמם מה שמותר מצד הדין והנוהג כמותם קדוש יאמר לו.

בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סימן קצח) כתב שהחובה לעלות מחו"ל לא"י והאיסור לצאת מהארץ לחו"ל - חל ביהודה עבר הירדן והגליל, שהמצוה חלה באותם המקומות ששביעית נוהגת בהם, וה"ה לכל חובת קרקע וז"ל: "ומצות דירה היא בכל מקום הנוהגים בו חובת קרקע". וא"כ לדין דקיימא לן דקדו"ר קדשה לשעתה ולא קדשה לעת"ל - אין מצות ישיבת א"י בגבולות עו"מ, ואסור לצאת מגבולות עו"ב לגבולות לעו"מ.

וע"ע בארץ חמדה (עמ' מד-מה), ובמשנת יוסף (סימן נ).

דין "מעלין" לגבולות עו"מ, ומצות ישיבת א"י - מצוה או אמצעי
המהרי"ט (בשו"ת ח"א סימן מז) דן האם רשאי אדם לכופ אשתו לעלות מחו"ל, ולדור בעזה. וביאר, שעזה אע"פ שהיא מתחומי א"י שבתורה, ונכבשה בכיבוש

שבילי נהר דעה

עו"מ, מ"מ כיון שלא נכבשה ע"י עו"ב - יש לה דין חו"ל לענין שביעית ותרומ"מ, ולכן אין מצוה לעלות ולדור שם, ואין יכול האיש לכופ את אשתו לעלות לשם. ועיין בביאור הגר"א (אבה"ע עה ס"ק יז) שכתב בביאור דעת המהר"ם שאין לאשה מצוה לשבת בא"י, מפני שאין היא חייבת במצוות התלויות בארץ (אמנם דעת הרמב"ן הראב"ד, הר"ן ושו"ת הרשב"ש שנשים חייבות במצוות ישוב א"י ואכמ"ל).

אמנם בשו"ת הרשב"ץ (ח"ג סימן ר) נשאל האם היום נוהג דין המשנה "הכל מעלין לא"י", כיון שאין המצוות התלויות בארץ כיום מן התורה. ותיירץ בתירוץ הראשון "שמצות דירה היא במקומות שחייבה בהם התורה מעשרות, ואע"פ שנפטרו בביטול קדושתה". וא"כ ס"ל שגם בגבולות עו"מ מצות ישיבת א"י קיימת.

והנה המהר"יט הנ"ל כתב להוכיח שלענין הכל מעלין לא"י "שאינה אלא בשביל המצוות התלויות בארץ בה - לא אמרינן אלא א"י המקודשת ומחוייבת במצוות". משמע מדבריו **שמצוות ישיבת א"י אינה אלא בכדי שיקיים ע"י המצוות התלויות בה**. ועיין בשו"ת אבני נזר (יו"ד תנד, לב) ובישועות מלכו (קונטרס ישוב א"י) שהקשו מדברי המהר"יט עצמו במקום אחר (שו"ת יו"ד תשובה כח) שכתב שם: **"שמצוות ישיבת א"י אינה מצד קיום המצוות התלויות בארץ אלא משום קדושת א"י, ומצוות ישיבתה היא אפי' בזמן הזה בחורבנה כמו שכתב הרמב"ן"**.

אמנם אפשר לומר שאין להוכיח מהמהר"יט שאין מקיימים מצוות ישיבת א"י בגבולות עו"מ - דבשלמא אם דין "הכל מעלין לא"י" הוא מחמת מצות ישיבת א"י היינו מסיקים לדעת המהר"יט שאין מעלין לגבולות עו"מ, כי היושב שם אינו מקיים מצות ישיבת א"י. אולם במהר"יט משמע שדין **"הכל מעלין לא"י" הוא בשביל המצוות התלויות בארץ**, וע"כ אף שאין דין "מעלין" בגבולות עו"מ מ"מ מקיים מצות ישיבת א"י שם.

ולפי"ז מי שסובר שדין **"מעלין" הוא כן מתחת מצות ישיבת א"י** (הרמב"ן במדבר לג,ג) יסבור שדין "מעלין" נאמר גם על גבולות עו"מ. וכ"כ רבי יעקב עמדין בספר מור וקציעה (או"ח סימן שו), ובשו"ת מלבושי יו"ט (חובת קרקע סימן יז) בדעת הרמב"ם (עני"ש).

ועיין חזו"א (שביעית ג,יט) שכתב שמעלין מחו"ל לא"י לא רק לחלקי א"י שקדושתם לא בטלה כ"א גם לחלקי א"י שהתקדשו לשעתם ולא לעת"ל. אמנם יחד עם זה כותב החזו"א שמעלין מקדו"ר לקדו"ש דבקדו"ש יש קדושה נוספת.

מין הגר"ש ישראלי זצ"ל בספר ארץ חמדה (ספר א', שער א', סימן ט) הסביר את דברי המהר"יט שאין כאן סתירה. שאמנם מצות ישיבת א"י היא מצוה מצד עצמה כדברי הרמב"ן, ולא בתור אמצעי לקיום המצוות התלויות בארץ, אולם אף מצוה זו ככל שאר המצוות התלויות בארץ תלויה בהתחייבותה בתנאי קדושה מיוחדים שיכולים לחול ויכולים להיפקע, ואין מספיקה מעלת הארץ לחיים ולמתים בכדי לחייב הישיבה בתור מצוה, ומכ"ש בכדי לקבוע בזה דין "הכל מעלין", ורק כל מה שנקרא א"י לענין המצוות התלויות בארץ נקרא א"י לענין חיוב המצוה לשבת שם. אמנם כשהיתה קיימת מצות כיבוש מלחמתי היה זה עצמו בכלל המצוה לכבוש הארץ, אבל כשמצות כיבוש מלחמה אינה, הרי מצות הישיבה מוגבלת למקום

שנתקדש בקדושת א"י מדין חזקה (ועי"ש שסובר למסקנה שמצוות ישיבת א"י ישנה דוקא היכן שיש חיוב מצוות בגבולות עו"ב).

הגמ' בסוטה (יד.) מביאה את דברי רב שמלאי: "אלא כך אמר משה הרבה מצוות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כוון על ידי". משמע שהכניסה לא"י היא בשביל מצוותיה.

אמנם בספר "בונה לעיתים" (להרב עזריה פיגיו) בדרוש מו' הסביר את הגמ' באופן שונה. ידוע שלמותו של משה רבינו שלא הספיק לו שלמות עצמו, אלא השתדל תמיד להדמות לקונו בהשלמת זולתו, ולכן כל מצוה שיכל לזרז את ישראל לעשות היה מזרזם. אלא שבהיותו במדבר לא היה באפשרותו להנחותם אלא במצוות שאינם תלויות בארץ, לכן אמר משה ישנם מצוות שאינם אלא בא"י, לכן אני מבקש שאכנס לארץ למען "יתקיימו על ידי" בהיותי שם עמהם אפי' שעה אחת ארבה לזרזם במצוות אלו, ונמצא שיתקיימו בישראל על ידו של משה רבינו ובסיבתו עכת"ד.

וא"כ אין להסיק מדבריו שישבת הארץ בשביל המצוות, דאין משה מבקש להכנס לארץ לקיים מצוותיה, אלא כדי להנחילם בישראל.

ובמדרש איכה רבה (ג, יח) נאמר שטוב לשבת בא"י גם אם אין מקיימים מצוות. משמע שישבת א"י אינה בשביל המצוות בלבד.

שיטת הרמב"ם ופוסקי זמננו במצוות ישיבת א"י בגבולות עו"מ

הרמב"ם בהלכות בית הבחירה (פ"ו הט"ז) כותב: "ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדו"ר קדשה לעת"ל ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעת"ל, לפי שקדושת וכו', אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש, ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית, שהרי אינה מן א"י "עכ"ל. משמע שגבולות עו"מ אינה א"י רק לענין מצוות הארץ, אבל לענין קדושת הארץ נראה להדיא שלא סרה קדושה גם מגבולות עו"מ.

וכן משמע מהרמב"ם בהלכות תרומות (פ"א ה"ב) וז"ל: "א"י האמורה בכל מקום היא הארצות שכבש אותם מלך ישראל וכו', אבל יחיד מישראל או שבט שהלכו וכבשו לעצמם מקום אפי' מן הארץ שניתנה לאברהם אבינו אינו נקרא א"י כדי שינהגו בו כל המצוות "עכ"ל. משמע א"כ שרק לענין קיום המצוות התלויות בארץ לא נתקדשו, אך לענין קדושת א"י כן יהיה קדוש.

וכבר דייק דברים אלו מהרמב"ם בכפתור ופרח (פרק י בד"ה וא"כ), והאריך שם בזה שאין חילוק בין מקומות שכבשו עו"מ למקומות שכבשו עו"ב, וז"ל: "יש הבדל בין מקומות שכבשו עו"מ למקום שכבשו עו"ב לענין מצוות שהם חובת קרקע ולענין סמיכה, אבל כל מה שהוא זולת כיוצא בכאלו הדברים זה וזה שווין... אין היום הבדל ולא הפרש ולא חילוק בין מה שכבשו עו"מ לכיבוש עו"ב, שאין שום דבר בזה שלא יהיה בזה בענין הקדושה והמעלה לבד חיוב התרו"מ ודומיהן וכו'".

שבילי נהר דעה

וכדעתו כתב ג"כ המהר"י קורקוס על הרמב"ם (תרומות): "כיון בזה דדוקא לענין מצות אינו א"י, אבל קדושת א"י יש לה לענין הדר בה ולענין הכל מעלין לא"י ולשאר דינים שהזכרו בתלמוד, כיון שהיא מהארץ שנתנה לאברהם אבינו". וכ"כ הרדב"ז בביאורו לרמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"ו) שכתב שם הרמב"ם "וכל א"י שהחזיקו בה עו"מ ראוייה לסמיכה". ומוסיף הרדב"ז: "וכן לענין הדר בא"י ולענין הנקבר בה ולשאר קדושת א"י דינם שווה, וכבר האריך בזה בעל הכפתור ופרח". ומדבריו למדנו שדברי הכפתור ופרח הנ"ל הם בדעת הרמב"ם. וכדבריהם כתב גם בעל התרומות (מובא בספר א"י סימן כו, ז). ואמנם המהר"יט הנ"ל חלק עליהם, אך כבר כתב בשו"ת ישועות מלכו (סימן סז) שהעיקר כדעת הכפתור ופרח, ומסקנתו שאין לזוז מדבריו שגם בגבולות עו"מ מצוה לשבת ולדור שם גם בזה"ז, ואין שם טומאת ארץ העמים. וכן פסק החזו"א (שביעית סימן כד, ויו"ד סימן סה). וכ"כ הגר"מ טיקוציינסקי בספר א"י (עמ' צא), וכן הביא שם בשם ספר תבואות הארץ. וכ"כ לי הגר"א נבצל שליט"א, ועיין מש"כ מרן הרב זצ"ל במבוא לשבת הארץ (פטי"ו), שמי שסובר שכאשר מפקיעים את חובת המצוות התלויות בארץ שוב אין מצוה לשבת בא"י הרי הוא מיוסד על הסברה שאין שום קדושה עצמית לא"י. ואין זה נכון, כי עיקר קדושת הארץ היא קדושה עצמית, ולכן גם אם מתבטל חיובם של כמה מצוות לא נגרע ערך קדושת הארץ וחיבת מצות הישיבה בה. ומרגלא בפומיה דמרן הרצ"ה זצ"ל בקשר לזה "מצוות התלויות בארץ", ולא ארץ שתלויה במצוות.

יא. טומאת ארץ העמים בגבולות עו"מ

חכמים גזרו טומאה על ארץ העמים מפני שהנכרים מתרשלים בקבורת מתייהם, וקוברים אותם בכל מקום (שבת יד: ופיהמ"ש לרמב"ם אהלות פ"ב מ"ג).
שלוש גזירות גזרו (שבת שם):

- א. יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן גזרו על גוש העפר של ארץ העמים טומאת ספק - תולין, לא אוכלין ולא שורפים, ועל אוירה לא גזרו כלל.
- ב. שמונים שנה לפני חורבן הבית גזרו אף על אוירה ספק טומאה - מפני מתי המבול שנשקעו בחו"ל (זבחים ק"ג), או מפני רוב ישראל שנהרגו בחו"ל, או שהחמירו כדי שלא יצאו ישראל לחו"ל (תוס' נזיר נד: ד"ה ארץ). אע"ג דבלא"ה אסור לצאת מא"י מ"מ עשו חז"ל חיזוק לדבר. ואע"ג דלישראל מותר להטמא, וא"כ מה הואילו בתקנתם, צ"ל שגם ישראלים נשמרים מטומאה דהיו מקפידים לאכול חולין בטהרה (עיין גיטין סא. ותוס' בברכות ה:).
- ג. בי"ד הגדול באושא (לאחר החורבן) חזרו וגזרו על גושה טומאת ודאי (ושורפים את התרומה שנגעה בו), ואת אוירה השאירו בטומאת ספק.

לטומאת ארץ העמים יש דין של אבי אבות הטומאה מדרבנן, ואדם או כלים שנטמאו במגעו הם אבות הטומאה מדרבנן (רמב"ם טומאת מת פ"ה ה"א). טומאה

זו מטמאה במגע ובמשא ולא באהל (שם). ויש חולקים וסוברים שגם באהל מטמא (תוס' בנזיר שם).
ועיין בשו"ע וברמ"א (יו"ד סימן שסט) שפסקו זאת להלכה. וכ"ז גם נפק"מ ליציאת כהנים לארץ העמים דאסור להם להכנס לשם מפני הטומאה הקיימת (וע"ע תחומין ח"ה עמ' 187, ח"ה עמ' 468).

ויש לדון האם בגבולות עו"מ יש טומאת ארץ העמים?
דעת המהרי"ט (ח"א סימן מז) שיש בגבולות עו"מ טומאת ארץ העמים. וכ"כ ר"ע מברטנורא (חלה פ"ד מ"ח) והתפארת ישראל (שם).
אך לדעת הרמב"ן והריטב"א והרמב"ם שהבאנו לעיל (בפרק מצות ישיבת א"י) מוכח שאין טומאת ארץ העמים. וכבר האריך בזה הכפתור ופרח (פ"י) כמובא לעיל בשמו ובשם הרדב"ז והמהרי"ק. וכדבריהם נוטה המשנה למלך (טומאת מת יא, ז ד"ה ודע). וכ"כ בשו"ת מלבושי יו"ט (ח"ב סימן יז), בישועות מלכו (יו"ד סימן סז) ובספר א"י לגר"מ טיקוצינסקי (כו, ז, ב).
אמנם החזו"א על אף שכתב שגם בתחומי עו"מ יש מעלת ומצות ישיבת א"י כמובא לעיל (שביעית ג, יח), אך לענין טומאה משמע שיש טומאה שם (עיי"ש בד"ה ונראה, ובס"ק יז בד"ה וכתב).

אמנם נשאר לברר, שהנה לעיל ביחס לדין חלה בגבולות עו"מ, שמפרישין ב' חלות האחת נשרפת משום שהיא טמאה - כתב שם המהרי" קורקוס ז"ל: "אבל בשאר שלא נתקדשה קדושה שניה מפרישים שתים לפי שהיא טמאה טומאת ארץ העמים" עכ"ל. מפורש בדבריו שגבולות עו"מ טמאים בטומאת ארץ העמים. וצ"ע מדבריו בהלכות תרומות (פ"א ה"ב) שהבאנו בשמו שאין שם טומאה.
וע"ע ברדב"ז (ביכורים פ"ה סוף הלכה ט) שהחלה נשרפת כיון שהיא טמאה, שהרי לא כבשו שם עו"ב, ונשאר שם גויים. וצ"ע לשיטתו בהלכות סנהדרין (פ"ד ה"ו) שהזכרנו לעיל?

אלא שאפשר לומר שהרדב"ז לא קשה, שודאי ס"ל שבגבולות עו"מ אין טומאת ארץ העמים. ובהלכות ביכורים לא איירי משום טומאת ארץ העמים, אלא שהגויים גרים שם, ואינם יכולים לשמור עצמם בטהרה. שכיון שהיא קרובה לארץ העמים, אין יכולים לשמור עצמם ופירותיהם בטהרה וחלותיהם טמאות. ולכן טעונים שריפה (עיין ט"ז יו"ד סימן שכב סק"ב ובש"ך שם סק"ו).
אך המהרי"ק כתב במפורש טומאת ארץ העמים!

ועוד יש להקשות על הכפתור ופרח גופיה שס"ל שבגבולות עו"מ אין טומאת ארץ העמים, ומ"מ לענין חלה כתב במפורש (פט"ו ד"ה ובזמן) שהחלה שם נשרפת "משום טומאה לאותו חלק מא"י" עכ"ל. אלא שהכפתור ופרח כתב בהמשך "נמצא שכיבוש ראשון חכמים ז"ל חשו עליו משום טומאה לא שמוהו לעולם חו"ל". וכבר עמד ע"ז בשו"ת מלבושי יו"ט (שם). ועיין בהערות המו"ל (הוצאת ביחמ"ד להלכה הערה 65) שכתבו, שאולי יש ליישב, שאין הכוונה פה לטומאת ארץ

שבילי נהר דעה

העמים, אלא לטומאת מדור גויים, וציינו למשנה למלך (טומאת מת פייא היין דייה ודע) שחילק בין טומאת ארץ העמים לטומאת מדור גויים בכיבוש עוי"מ. ויש לציין שהכפתור ופרח עצמו התיישב בבית שאן. ועיין במשנה למלך (שם) שהביא את דברי המהרי"ט, וכתב שדעת הרמב"ם כהמהרי"ט. אלא שנראה שמהרמב"ם אין כל הכרח, דאפשר לומר שטמאה משום הגויים שגרים שם, וא"א לשמור בטהרה (וע"ע בפיהמ"ש לרמב"ם חלה פ"ד מ"ח). וכ"כ הכפתור ופרח בדעת הרמב"ם.

יש עוד להוסיף: דאמנם הרמב"ם (הל' אבל פ"ג) והטושי"ע (יו"ד שסט) הזכירו דין טומאת ארץ העמים, אך הראשון שעורר ע"כ הוא המהרש"ל על הטור וז"ל: "פירוש בזמן שא"י היה בטהרה היה אסור לכהן לילך מא"י לחו"ל". כלומר כיון שכהנים היום טמאי מתים, ואין לנו אפר פרה לטהרם, הרי אף בא"י כהנים טמאים, וממילא אין הבדל אם הם בארץ או בחו"ל מבחינת הטומאה. וכ"כ הבי"ח והפרישה (סק"ט). הש"ך (סק"ב) והט"ז (סק"ד) וערוה"ש (סעיף יא). בשו"ת שבות יעקב (ח"ב צח) חולק עליהם, ולדעתו טומאת ארץ העמים נוהגת היום, וסיים דבריו: "הלואי שיהא כל שמעתין ברירין כדבר הזה שדין ארץ העמים נוהג בינינו אף בזה"י, דלא כדעת האחרונים שנמשכו בזה אחר דברי המהרש"ל". וכ"כ הפתחי תשובה (שסט,ה).

רע"א (יו"ד שסט) מביא את המהרי"ט קשטרו שלא נהגו לזוהר בכך "א"נ מפני שכולנו טמאי מתים" (וע"ע בתחומין הנ"ל). ועיין באגרות הראי"ה (ח"ב עמ' קצז) שכתב: "ואני חושש לצאת לחו"ל מצד עצם חיבת קדושת ארץ הקודש ומצד הכהונה, אע"פ שיש בזה דרכי קולות אינם מתיישבים כ"כ על לבבי, והפירוש הפשוט שבדחז"ל נראה שהאיסור במקומו עומד גם בזמן הזה".

יב. איסור "לא תחנם" בגבולות עוי"מ

בגמ' בע"ז (כא), ברמב"ם (ע"ז פ"ו ה"ג) ובשו"ע (יו"ד קנא, ח-ג) מבואר, דהלכה כרבי יוסי שבא"י אין מוכרים, ואין משכירין שדות לנכרי (מכירה - איסור מהתורה "לא תחנם", שכירות - מדרבנן). ובסוריא שהיא כיבוש יחיד דלא שמה כיבוש - אין מוכרים שדות לנכרי, אבל משכירין שדות לנכרי. ובחו"ל מוכרים ושוכרים שדות לנכרי.

ונראה שגבולות עוי"מ לא גרעו מסוריא, וכדברי הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"ד הכ"ח) ש"ספיחי סוריא ועבר הירדן מותרים באכילה, לא יהיו ארצות אלו חמורים מא"י שהחזיקו בה עוי"מ". וכתב הרדב"ז דהוצרך לק"ו לאשמועינן דאין סברא להחמיר עליהם יותר מאותם שכבשו עוי"מ. וא"כ מזה שסוריא אינה חמורה מגבולות עוי"מ משמע שגבולות עוי"מ בודאי אינם קלים מסוריא, ואסור למכור שדות בשטח עוי"מ לנכרי.

גם הטעם שהחמירו בסוריא בשדות יותר מבתיים הוא משום דבשדה איתא תרתי: חניית קרקע והפקעה מן המעשרות (דבסוריא נוהגות המצוות התלויות בארץ מדרבנן - רמב"ם תרומות פ"א ה"ד), וכמו כן בגבולות עו"מ איכא תרתי: חניית קרקע והפקעה מן המצוות התלויות בארץ, ואסור למכור שם שדות לנכרי (שו"ת משנת יוסף סימן מז).

המנח"ח (מצוה צד) מחדש שאין איסור "לא תחנם" נוהג בגבולות עו"מ, ומותר למכור בו שדות לנכרי. והנחתו היא שאיסור "לא תחנם" נוהג רק במקום שקדושת הארץ לכל מצוותיה נוהגת (אמנם המנח"ח כתב זאת על איסור "לא ישבו בארצך", אך ניתן ללמוד זאת גם על "לא תחנם").

וכ"כ בשו"ת מהר"ם גלנטי (סימן נז) להתיר מכירת שדות צפונית לנהר קסמייה ליד צידון לנכרים בשביעית, מתוך הנחה שאזור זה נתקדש בקדו"ר בלבד.

אולם בשו"ת שמן המור (יו"ד סימן ד) חולק וכותב שאין סברה לחלק בין מקום שנתקדש בקדו"ר בלבד למקום שנתקדש גם בקדו"ש (ועיין בכרם ציון השלם אוצר שביעית עמ' כו-כח). וכותב שם, שאנו נוקטים שקדושה שניה לא בטלה, והיות שבחלק מהארץ שאותו קידשו עולי הגולה קיים האיסור, יש בכוחו להחזיר ולהחילו גם על יתר חלקי א"י שקודשו רק בקדושה ראשונה, כיון שכבר היתה בקדושתה בקדושה ראשונה.

ויש עוד לומר, שלדעות הסוברות שמצות ישיבת א"י וחיבתה נוהגת גם בגבולות עו"מ, מסתבר שאין איסור "לא תחנם" בגבולות עו"מ.

וכ"כ החזו"א (שביעית סימן כד, יו"ד סימן סה), והוכיח מדברי הרמב"ם שאיסור "לא תחנם" אינו תלוי בקדושת הארץ. הרמב"ם כותב בהלכות ע"ז (פ"י ה"ו): "אין כל הדברים האלו (מכירת בתים ושדות בא"י) אמורים אלא בזמן שגלו ישראל לבין העכו"ם או שיד העכו"ם תקיפה על ישראל. אבל בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם אסור לנו להניח עכו"ם בינינו וכו' שנאמר לא ישבו בארצך וכו' ". רואים שדעת הרמב"ם שהלאו של "לא תחנם" הוא בזמן שישראל בגלות, בזמן זה הרי נחלקו תנאים אם נשארה קדושת הארץ, ואילו בזמן שיד ישראל תקיפה הרי יש גם לאו אחר של "לא ישבו בארצך" בנוסף ל"לא תחנם", וא"כ "למדנו לפי"ז דאין האיסור ליתן להם חניה בקרקע תלוי בקדושת הארץ... אבל הדבר מוכרע בסברה שדין זה בכלל הרצון שתהיה הארץ מיושבת מישראל, ולא יחנו בארץ עובדי ע"ז, וא"י היא גם בגלותינו, והרי אנו חייבים בישובה ולדור בה גם בגלותינו... " (עיי"ש באריכות). אמנם יש לומר שהחזו"א לשיטתו שגם בגבולות עו"מ ישנה מצות ישיבת א"י וכמו שמזכיר כאן. ועיין במש"כ הגר"ש ישראל זצ"ל בעמוד הימיני (סימן יב אות ו) שאין ראייה מהרמב"ם, ומסיק שרק מה שנתקדש בקדושה שניה יש בו איסור "לא תחנם".

ועי"ע במבוא לשבת הארץ (פ"ב) מה שדן בזה מרן הרב זצ"ל עפ"י הרמב"ם והתוס' (ביבמות פא. ד"ה מאי) ועי"ע במשנת יוסף (סימן מז), ובהקדמת הגר"י זילטי זצ"ל לכרם ציון שביעית.

יג. חיוב עליה לרגל מגבולות עו"מ, והוראת בי"ד בשוגג

תוס' בפסחים (ג: ד"ה מאליה) מסבירים שרבי יהודה בן בתירא לא עלה לרגל, כיון שגר בחו"ל (נציבין) וע"כ לא היה חייב בעלייה לרגל. המהר"ץ חיות (גיטין ב.) מקשה על תוס' מהירושלמי פאה (פ"ג הל' ז) שם מסופר על שני אחים שגרו באשקלון ועלו לרגל והקב"ה שלח לביתם מלאכים ע"מ לשומרו מפני שכניהם הגויים. והמשנה בריש גיטין אומרת שאשקלון מדינת היס היא. וא"כ משמע שחיוב עליה לרגל הוא לא רק מא"י? ועיי"ש במהר"ץ חיות מה שתירץ, ועיי' בתוס' בגיטין ב. (ד"ה אשקלון) ודו"ק.

ויש שרצה לתרץ (עיין בניצני ארץ ח"י עמ' 148 מאמר הרי"ח דאום שליט"א) באופן אחר: לרוב הראשונים הגבולות שבריש גיטין (רקס, אשקלון ועכו) הם גבולות עו"ב, וגבולות עו"מ רחבים יותר. ועפ"י הראשונים שהזכרנו לעיל (רמב"ן, ריטב"א ועוד) ישנה קדושה בגבולות עו"מ ומצות ישוב א"י נוהגת שם. וא"כ י"ל שגם עליה לרגל - לפי התוס' הסוברים שנוהגת רק בא"י - אינה קשורה לתחום עו"ב אלא לתחום עולי עו"מ. כמו שמצות ישוב א"י וסמיכת זקנים כן גם עליה לרגל חייבים אף הדרים בגבולות עו"מ (ולפ"י? תוס' בפסחים חולק על תוס' בגיטין ב. שהזכרנו לעיל שגבולות עו"מ בטלה קדושתן). ולכן אע"פ שאשקלון נחשבת למדה"י מחמת שאינה בגבולות עו"מ מ"מ כלולה היא בגבולות עו"מ (ראה שופטים א, יח) ולכן היו האחים חייבים בעליה לרגל.

אומר הירושלמי (הוריות פ"א הל' ב, פסחים פ"ז הל' ו) וז"ל: "ריב"ל לראיה הילכו מלבוא חמת עד נחל מצרים. רבי תנחומא בשם ר"ה טעמא דריב"ל ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו". על מה מדבר הירושלמי?

בבבלי במסכת הוריות (ג.) נאמר מימרא הדומה לזו שבירושלמי, וז"ל הגמ': "אמר רב אסי ובהוראה הלך אחר רוב יושבי א"י שנאמר ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה' אלקינו... הני הוא דאיקרי קהל". הגמ' מדברת בפר העלם דבר של של ציבור שרק יושבי א"י קובעים האם בי"ד חייבים קרבן - אם חטאו יושבי א"י מביא הבי"ד קרבן, ואם לאו אינו מביא ואין יהודי חו"ל נמנים לא לחייב ולא לפטור, והלימוד הוא מהפס' במלכים. אחרי שנאמר "וכל ישראל עמו" מדוע נאמר עוד "קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים"? ללמד שאלו שבתחום א"י - מלבוא חמת עד נחל מצרים - נקראים קהל, ואלו שמחו"ל אינם נקראים קהל.

יש (קרבן העדה, נועם ירושלמי) שגרסו בירושלמי "ריב"ל להוראה הילכו וכו' " והשוו את הירושלמי לבבלי, שגם הירושלמי עוסק בהוראת בי"ד שרק בני א"י קובעים לענין חיוב בי"ד בקרבן. האור שמח (על הרמב"ם סנהדרין פ"ד הל' י"ו) הולך בדרך זו ולומד מהירושלמי שיושבי א"י הנבדקים לענין פר העלם דבר של ציבור הם כל היושבים בגבולות עו"מ, שהרי ריב"ל אמר שלהוראה הולכים מלבוא חמת עד נחל מצרים, ומאמנון עד נחל מצרים לא כבשו עו"ב, מוכח שלענין הוראת בי"ד

אזלינן בתר גבולות עו"מ על אף שקדושה ראשונה בטלה (האו"ש מביא ראייה זו כסמך לרמב"ם שסובר שסמיכת זקנים נוהג בגבולות עו"מ).

אכן גירסתנו בירושלמי "ריב"ל לראיה הילכו". וא"כ הירושלמי אינו עוסק בהוראת בי"ד אלא במצוות ראייה שברגלים (וכך הבינו כמה ממפרשי הירושלמי). ולפי"ז אומר ריב"ל בירושלמי אותו דין שאומרים התוסי בפסחים שראיה נוהגת רק מלבוא חמת עד נחל מצרים - רק בא"י - כולל גבולות עו"מ (ריב"ל אמר את דבריו לאחר שבטלה קדושת הארץ ואפי' הכי דיבר על עליה לרגל בגבולות עו"מ).

המדרש (בראשית רבה פרשה ע אות ח) דורש את הפס' הבא לענין עליה לרגל. נאמר על יעקב (בראשית כט, ב) "וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה, כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים והאבן גדולה על פי הבאר ונאספו שמה כל העדרים וגו' " ואומר ע"ז המדרש וז"ל: "והנה באר בשדה - זו ציון, והנה שלושה עדרי צאן - אלו שלוש רגלים, כי מן הבאר ההיא ישקו - שמשם שואבים רוה"ק, והאבן גדולה - זו שמחת בית השואבה... ונאספו שמה כל העדרים - באים מלבוא חמת עד נחל מצרים". המדרש שמביא את לשון הפס' במלכים מזכיר את דברי ריב"ל שביירושלמי ועל כן אפשר לדמות בין שני המקורות שאף ריב"ל עוסק בעליה לרגל וקובע ש"מלבוא חמת עד נחל מצרים" הוא תחום חיוב עליה לרגל וא"כ גם בגבולות עו"מ ישנה חובת עליה לרגל (אמנם אפשר לדחות ולומר שהירושלמי סובר כמ"ד שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעת"ל, וא"כ אין ראייה מכאן). ועיין בנצני ארץ מה שדן מהגמ' בגיטין (ד:) האם שכחי שם עולי רגלים.

יד. יו"ט שני של גלויות בגבולות עו"מ

לכאורה פשוט הדבר שבכל א"י אין חיוב הנהגת יו"ט שני, ועצם השם "יו"ט שני של גלויות" הנזכר בש"ס ובהלכה מורה על כך שיו"ט שני נתקן רק ליושבי הגולה. אולם ברמב"ם הדברים אינם כ"כ פשוטים, ומפאת חשיבותם נביא את לשונו. וז"ל בהלכות קידוש החודש (פ"ה ה"ה): "בזה"ז שאין שם סנהדרין ובי"ד של א"י קובעים על חשבון זה (של קביעות החודשים), היה מן הדין שיהיו בכל המקומות עושים יו"ט אחד בלבד אפי' המקומות הרחוקות שבחו"ל כמו בני א"י, שהכל על חשבון אחד סומכין וקובעין, אבל תקנ"ח הוא שיזהר במנהג אבותיהם בידיהם".

ובהלכה ו: "לפיכך כל מקום שלא היו שלוחי תשרי מגיעים אליו כשהיו השלוחין יוצאין, יעשו שני ימים בזה"ז כמו שהיו עושים בזמן שבני א"י קובעין על הראיה. ובני א"י בזה"ז עושין יום אחד כמנהגן, שמעולם לא עשו שני ימים. נמצא שיו"ט שני שאנו עושין בגלויות בזה"ז מדברי סופרים שתיקנו דבר זה".

ומסיים הרמב"ם בהלכה יא: "נמצא... כל מקום שיש בינו ובין ירושלים מהלך יתר על עשרה ימים גמורים עושים שני ימים לעולם כמנהגן הקודם, שאין שלוחי כל תשרי ותשרי מגיעים אלא למקום שבינו ובין ירושלים מהלך עשרה ימים או פחות. וכל מקום שבינו ובין ירושלים מהלך עשרה ימים בשווה או פחות שאפשר שיהיו שלוחים מגיעים אליו, רואים אם אותו המקום מא"י שהיו בה ישראל בשעת הראיה בכיבוש שני כגון אושא ופרעם וכו' עושים יום אחד בלבד. ואם אותו המקום

שבילי נהר דעה

מסוריא או מחו"ל וכו' עושים כמנהג אבותיהם שבידיהם אם יום אחד ואם שני ימים".

ובהלכה י"ב כותב: "מקום שבינו ובין ירושלים עשרה ימים או פחות מעשרה והוא סוריא או חו"ל ואין להם מנהג, או שהיא עיר שנתחדשה במדבר א"י, או מקום ששכנו בו ישראל עתה, עושים שני ימים כמנהג רוב העולם וכו' " עכ"ל.

מהלכה ו משמע שאין יו"ט שני נוהג בכל גבולות א"י אלא בגלויות בלבד, וגם בגלויות אם הגיעו לשם שלוחים בשעת הראיה שהיו ישראל דרים שם אז עושים יו"ט אחד בלבד. מיהו בהלכה יב מפורש שבמדבר א"י שלא היה ישוב בימי בית שני חייב ביו"ט שני של גלויות, דהכל תלוי במקום שלוחי ביי"ד הגיעו.

ונתחבטו האחרונים בביאור דברי הרמב"ם. בשו"ת המהרי"ט (סימן רטז) כתב בביאור הרמב"ם שהכל תלוי בהגעת השלוחים, וכל שאינו ידוע בודאי שהגיעו לשם שלוחים אלא דיש מקום להסתפק בזה, מקום זה נגרר אחר רובא דעלמא ויש בו יו"ט שני. וכע"ז כתב השאלת יעבץ (סימן קסח), רק הוסיף שאם ידוע שהיה שם ישוב ורק מסופק אם השלוחים הגיעו לשם - אזלינן בתר רובא דא"י ודינו ביו"ט אחד. ומבואר בדבריו שהיו מקומות מיושבים בא"י שלא הגיעו לשם שלוחים.

לעומת דעות אלו האריך להוכיח בספר ציץ הקודש (סימן מב), דחזקה על כל א"י שהגיעו שלוחים לכל מקום, כיוון שהוא מצוות עשה לשלוח שלוחים ולהודיע אימתי המועדים, וממילא כל א"י גם לדעת הרמב"ם ביו"ט אחד בלבד. וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו סימן ב).

החזו"א (או"ח סימן קלב) נקט בדעת הרמב"ם דהלל האחרון ובית דינו קבעו שכל א"י ששלוחים הגיעו, וכן כל מקום שאינו ברור שלא הגיעו, דינם ביום אחד, וכן בחו"ל במקומות שידוע שהגיעו לשם שלוחים. אבל שאר חו"ל וכן מקומות שבא"י שודאי לא היה ישוב ולא הגיעו שלוחים דינם ביו"ט שני של גלויות.

כל זה בביאור הרמב"ם. אמנם דעת רוב הראשונים שאין יו"ט שני תלוי כלל בהגעת שלוחים אלא הוא דין שנתקן על חו"ל, וא"י אינה בכלל התקנה בזה"ז, וז"ל הריטב"א (רי"ה יח. ד"ה ועל): "...אבל עכשיו בזה"ז אנו יודעים בקביעה דירחא... וכשתקנו לנו שנהגו במנהג אבותינו, ואבותינו היו להם מנהגים משונים יש שעשו ב' ימים ויש שעושים יום אחד ויש לנו ללכת אחר הרוב. ובחו"ל רובא לעולם שלא היו מגיעים לשם שלוחים, ולפיכך אנו עושים כאן ב' ימים, אבל ברוב א"י היו עושים יום אחד, ועושים היום ג"כ יום אחד וכו' ". מפורש בדבריו שבזה"ז הכל תלוי בא"י ובחו"ל (ע"ע בריטב"א בסוכה מג ד"ה דפריד).

וכ"מ מלשון בעה"מ ריש ביצה (ג). שמביא את רבינו אפרים ואומר: "ומ"מ אתה למד שלא היו נוהגים בכל א"י אלא יום אחד בין ברי"ה בין בשאר יו"ט. וכן סתימת לשון רש"י (ביצה ד: ד"ה לימא) שתקנת יו"ט שני על "בני הגולה". וכן הוכיח בספר ציץ הקודש (סימן מא, מב) מתוסי' בביצה (ה). ומלשון המחזור ויטרי. והביא שכך נכונים הדברים ע"פ הסוד, ומכל מקום שהלכה רופפת הלך אחר הקבלה.

נמצא דמלבד הקושי בהבנת הרמב"ם, רוב הראשונים ס"ל שיו"ט שני תלוי בא"י ובחז"ל ולא בהגעת שלוחים.
 וכן מסיק החזו"א (קלב, סוף אות ב): "והנה נהגו בכל א"י לעשות יום אחד, ויש להם ע"מ שיסמכו אחרי שכן דעת הריטב"א ובשל סופרים הלך אחר המיקל, ועוד דאצלנו הכל ספק ובספק גם לדעת הר"מ אין עושים רק יום אחד".
 וכ"כ הגרי"מ טיקוצ'ינסקי זצ"ל (עיר הקודש והמקדש ח"ג פ"ט) וכתב שזה בפרט שהוא דרבנן ושהריטב"א העיר שכן נהגו בכל א"י.
 ומביא שם מתשובות הגאונים (ביצה ע"ג 3): "דרס"ג ז"ל אמר כי אין ספק מעיקרא הקב"ה ציוה את משה עבדו והוא אמר לישראל כי בארץ יהיה להם יום אחד ובחז"ל שני ימים".

וא"כ יש לדון מה כלול בא"י לענין זה, האם א"י כוללת את גבולות עו"מ? מובא בספר יו"ט שני כהלכתו (עמ' קע) בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, שתקנת יו"ט שני תלויה בגבולות עו"מ, ותלה דבריו ברמב"ם (סנהדרין פ"ו ה"ו) וברדב"ז שם בשם הכפתור ופרח שלכל המעלות והסגולות ועניני קדושת א"י - גבולות עו"מ שווים לגבולות עו"ב, וא"כ תיקנו יו"ט שני בכל המקומות שאין שם קדושה. וכן צירף סתם לשון הראשונים שדיברו לענין יו"ט שני על א"י ולא חילקו וכוונתם לכל גבולות א"י כולל גבולות עו"מ. וכן מובא שם בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א דפוק חזי מאי עמא דבר, וכיוון שלא נהגו יו"ט שני במקומות הרחוקים הרי דנפסקה הלכה כריטב"א וזה כולל גבולות עו"מ. וכ"כ הגרי"מ טיקוצ'ינסקי זצ"ל (שם). וכ"כ הגרי"ש גורן זצ"ל בספר משנת המדינה (עמ' 152 והלאה) שכיבוש עו"מ כלול לענין זה בגבולות עו"מ ונוהגים שם יו"ט אחד בלבד. וע"ע באנצ' תלמודית (חל' כג עמ' ק-קה).

טו. כיבוש צה"ל בימינו

עד כה דיברנו על גבולות עו"מ מצד שנתקדשו בקדושה ראשונה ולא בקדושה שניה. אך יש לדון בזמננו שבי"ה זכינו להקים מדינה, האם כיבוש צה"ל מועיל לקדש את המקום מחדש ולחייבו בתרו"מ ככיבוש יהושע בן נון?
 יש לדון בענין זה מכמה היבטים:
 א. כיבוש רבים - האם יש לכיבוש צה"ל דין "כיבוש רבים"?
 ב. האם בעיני ככיבוש זה מלך, סנהדרין ואורים ותומים?
 ג. אם הכיבוש לכשלעצמו מקדש, או שיש צורך גם בפעולת הקדשה מיוחדת?
 ד. מה דין כיבוש החשמונאים?
 ננסה בס"ד לעמוד על עיקרי הדברים (חלקם מתוך מאמר הגרי"י אריאל שליט"א בחוברת כפר דרום לדורותיו).

כיבוש רבים

כותב הרמב"ם (תרומות פ"א ה"ב): "א"י האמורה בכל מקום היא בארצות שכיבשן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל. וזהו הנקרא כיבוש רבים. אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום אפי' מן הארץ שניתנה לאברהם אבינו אינו נקרא א"י כדי שיהגו בו כל המצוות".

א"כ לדעת הרמב"ם כיבוש רבים הוא כיבוש שנעשה מדעת רוב ישראל. ואין צורך שכל ישראל ישתתף בפועל בכיבוש, אלא שהכיבוש יעשה בהסכמתם (וזה מסתבר - כי האם נצריך לשתף את כל ישראל במלחמה גם כשמצד עצם טיבה אינה דורשת אלא מספר קטן, ועיין ארץ חמדה ספר א-שער ג סימן ב).

וא"כ תנאי זה התמלא בימינו, רוב ישראל הסכימו למעשה הכיבוש.

רש"י בגיטין (ח: ד"ה כיבוש) כותב: "דודו שלא היו כל ישראל ביחד כדרך שהיו בכיבוש יהושע שהיו כולם, וכבשוה לצורך כל ישראל קודם חלוקה. אבל דוד לא כבש אלא לצורכו".

לדעת רש"י כיבוש רבים הוא כיבוש לצורך כלל ישראל. וגם לשיטתו התמלא תנאי זה בימינו שהכיבוש היה למען כלל ישראל, וגם אם המטרה היתה על מנת להציל את שארית הפליטה שישבה בא"י - מצינו שהיהודים היושבים בא"י הם כלל ישראל כדברי הגמ' בהוריות (ג.) "ובהוראה הלך אחר רוב יושבי א"י... הני הוא דאיקרי קהל אבל הנך לא איקרי קהל" (רש"י - דאותם שבחו"ל אינם מן המנין).

וכ"כ הרמב"ם (שגגות פ"ג ה"ב): "ואין משגיחין על יושבי חו"ל, שאין קרוי קהל אלא בני א"י" (ולפיכך גם ברמב"ם הסכמת יושבי חו"ל ליציאה למלחמה אינה מעכבת).

החת"ס (שו"ת חו"מ סימן קטז) מביא, שעיר שקבעו בה אסיפה לדיון בעניני מיסים, ורק חלק מהציבור הופיע לאסיפה, אז מי שלא הופיע הר"ז כאילו מסר ייפוי כח לאסיפה להחליט כרצונה, והחלטותיה מחייבות אותו (וראייתו מכתובות צד.).

וא"כ גם בנד"ד מכיון שהיה ביד כל יהודי לעלות לא"י, ורוב יהודי העולם יכולים לעלות לא"י, כיון שלא באו הר"ז כאילו ייפו את כוחו של הציבור בארץ לפעול בשמם.

סברא זו מביא רבי יהושע מקוטנא בשו"ת ישועות מלכו (ליקוטי תורה, תרומה). והקשה עליו בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סימן ח' אות י), דא"כ מדוע בבית שני נחשבה עלייתן של ישראל לביאת מקצתן? הרי מכיון שלכולם היה רשות לעלות חשיב "ביאת כולכם"?

הרב יעקב אריאל שליט"א (בחוברת כפר דרום לדורותיו עמ' 93) מתרץ שיש לחלק בין כיבוש מלחמה לבין חזקה. בכיבוש מלחמה לא כולם יוצאים למלחמה, והלוחמים יוצאים בשם כל הציבור, משא"כ חזקה יש צורך שכולם ישבו בארץ. ועיין בשו"ת צ"א (ח"י סימן א, אות י), דשיעור "רוב ישראל" הוא שישים ריבוא. ולמד כן מחידושי רבינו גרשום (ערכין לב:) מהישועות מלכו (תרומות פ"א הכ"ו). וכותב, שמספר זה נקרא "שכל יושביה עליה", וחייבים בתרו"מ מהתורה גם

מגבולות עו"מ מכח הכיבוש (ועיין בספר "ביצחק יקרא" סימן מ, מש"כ הגר"א נבצל שליט"א).

לדעת התוס' (ע"ז כא. ד"ה כיבוש) כיבוש יחיד פירושו כיבוש שלא ברשות, כלומר שלא על דעת התורה. כיבוש יחיד אינו בתוך תחומי א"י שהרי נצטוו על כיבושו, וגם כשנעשה ע"י יחיד הר"ז בתורת כיבוש רבים. כיבוש יחיד היינו כיבוש חו"ל טרם נגמר כיבוש א"י לגבולותיה וכדברי הספרי (עקב נא) על סוריא שלא נתקדשה בכיבוש דוד המלך משום "פלטרין שלך לא כבשת, ואתה הולך ומכבש בחו"ל". ועיין שם בספרי שכיבוש רבים מחיל קדושת א"י וז"ל: "שנאמר כל המקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהיה אם ללמד על תחומי א"י הרי כבר נאמר מהמדבר והלבנון הזה... יהיה גבולכם, אלא כל מקום שתכבשו חוץ מן המקום הרי הוא שלכם... ומנין שמצוות נוהגות שם... אף כאן מצוות נוהגות". משמע שאפשר להחיל קדושת א"י על השטחים שנכבשים שאינם מא"י. אמנם הרדב"ז (תרומות פ"א ה"ג) כותב: "ולבי מהסס בה דלמא דוקא לענין שונהג בה תרו"מ מה"ת, אבל לענין קדושת א"י ממש לא וצ"ע". אך מהרמב"ם משמע שהרי היא כא"י לכל דבר. וכן משמע במסכת ע"ז (כא.) שאם כיבוש יחיד שמיה כיבוש אז אסור למכור שדה לגוי בסוריא משום "לא תחנם". נמצא שכיבוש מקדש לכל דבר - גם לגבי תרו"מ וגם לגבי קדושת וישיבת א"י.

התוס' (שם) כתבו בשם רש"י שכיבוש רבים הוא כיבוש שנעשה ע"י אורים ותומים ושישים ריבוא (עיי"ש בלשון רש"י כ. ד"ה סוריא). וא"כ בימינו לא התמלא תנאי זה. ועיין בספר מקדש דוד (ח"ב סימן נה) שאו"ת נחוצים רק לשם החלת קדושת א"י על מקומות שכבשו בחו"ל, אך בא"י אין צורך באו"ת (ראיתו מכיבוש עזרא שהיה בלי או"ת. אך לכא' אין זה ראייה, דכיבוש עזרא היה ע"י חזקה, ובחזקה לא מצינו צורך באו"ת). וע"ע לקמן.

סנהדרין, מלך ואורים ותומים

סנהדרין - הרמב"ם שמובא לעיל (תרומות פ"א ה"ב) בהגדירו את המושג כיבוש מזכיר "מלך ישראל או נביא". בהלכה ג' כותב הרמב"ם: "הארצות שכבש דוד חוץ לארץ כנען... אע"פ שמלך ישראל הוא וע"פ בי"ד הגדול הוא עושה אינו כא"י לכל דבר וכו' " (עיי"ש). מזכיר כאן הרמב"ם בי"ד הגדול. בהלכה ב' עוסק הרמב"ם בכיבוש א"י בגבולותיה - שם אין צריך סנהדרין דזה מלחמת מצוה (כיבוש א"י, עזרת ישראל מיד צר, גירוש נכרי שלא קיבל עליו ז' מצוות מא"י), ומלך מוציא בה ללא סנהדרין. משא"כ בהלכה ג' עוסק הרמב"ם בכיבוש חו"ל (ארס נהריים וארס צובה) שהיא מלחמת רשות, שאז המלך אינו מוציא אלא ע"י סנהדרין, וכדברי הרמב"ם בהלכות מלכים פ"ה ה"ב: "מלחמת מצוה א"צ רשות בי"ד אלא יוצא מעצמו בכל עת וכופה העם לצאת, אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא עפ"י בי"ד וכו' " (וכ"כ במשפט כהן סימן קמה).

שבילי נהר דעה

ועיין במאירי (פ"ק דסנהדרין משנה שישית) שאומר על דברי המשנה "אין מוצאין למלחמת הרשות אלא עפ"י בי"ד של שבעים ואחד", שהכוונה שאין יכול לכוף את העם לצאת בה, ולכן מוצאין ע"י בי"ד לכוף את העם לצאת, אבל בלא כפיה אם ברצון העם לצאת למלחמה אי"צ רשות בי"ד. ובמלחמת מצוה אי"צ רשות בי"ד דכופה את העם. וכ"מ מהרמב"ם ה"ל מלכים הני"ל, שברצון אי"צ רשות בי"ד. אי"כ משמע שבתוך גבולות אי"י הוי מלחמת מצוה ונחשב ככיבוש רבים גם ללא סנהדרין. ואי"כ כיון שכיבוש צה"ל הוא מלחמת מצוה (כיבוש אי"י, ועזרת ישראל מיד צר) אי"צ סנהדרין.

מלך - כתב מרן הרב זצ"ל (משפט כהן סימן קמז), שכשאין מלך - יש להנהגה הציבורית סמכות של מלך. ועיין במאירי (סנהדרין נב:) שכתב כך. וכ"כ הגר"א וולדנברג שליט"א בשו"ת צ"א (ח"י סימן א) ובספר הלכות מדינה (ח"א סימן פה), והגר"א הרצוג זצ"ל בפסקים וכתבים (ח"ג סימן לו), והגר"ש ישראל זצ"ל בעמוד הימיני (ז, יט). ועי"ע בקול מבשר (סימן ז) לגר"מ ראטה זצ"ל שחולק ע"ז. ועיין בתחומין (ח"י עמ' 53) משי"כ הגר"ש ישראל זצ"ל שמלך הוי במלחמת מצוה למצוה בעלמא ולא לעיכובא, ועדים הם השופטים שנלחמו מלחמות ישראל עוד טרם מלך בישראל.

אורים ותומים - הרמב"ן בסוף הוספותיו למצוות ל"ת שבספחמ"צ (ד"ה ואתה) כתב, דגם במלחמת מצוה מוטלת המצוה על מי שהעם ברשותו להוציא לצבא באורים ותומים ועל פיהם יתנהגו. וראיתו מיהושע שנאמר עליו "ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' " (במדבר כז, כא), וכל מלחמות יהושע היו כיבוש אי"י - מלחמת מצוה.

ואי"כ בזה"י שאין לנו בעונותינו הרבים אורים ותומים אסור לצאת למלחמה. אך לפי"ז בימי בית שני שלא היו אורים ותומים (יומא כט:) איך יצאו החשמונאים למלחמה? וכן בר כוכבא שיצא אחריו ר"ע אע"פ שלא היה שם אורים ותומים? וכן נפסק להלכה שאף בזה"י יוצאים למלחמה בבאים על עסקי נפשות או בעיר הסמוכה לספר גם על עסקי תבן וקש, והרי אין היום או"ת? אלא ודאי אין זה מעכב, אלא אם יש או"ת מצוה לשואלם, אך אין זה מעכב (הגר"ש ישראל זצ"ל בתחומין ח"י עמוד 53).

וגם הרמב"ם (מלכים פ"ה ה"ב) לא התנה אף במלחמת הרשות רק שיהיה על פי בי"ד ולא הזכיר או"ת כלל.

ואכן הרמב"ן (שם) כתב שלדעת הרמב"ם השאילה באו"ת הוא עצה טובה בעלמא. והרמב"ן עצמו הסתפק האם הוי מצוה או עצה טובה. אלא שצ"ע לדעת הרמב"ן: א. מה שייך לשאול באו"ת במלחמת מצוה אחרי שמצווים עליה? ב. אם האו"ת יאמרו שלא לעלות במלחמה האם נשמע להם והלא "לא בשמיים היא" ג. וכן במלחמת רשות "לא בשמיים היא"?

וכ"כ בעל החמדת ישראל על ספחמ"צ (קונטרס נר מצוה) בדעת הרמב"ם (מובא בחוברת קול ברמה יט), וז"ל: "מדלא זכר הרמב"ם ז"ל כלל דמצווה לשאול באו"ת נראה דלאו הלכתא היא אפילו במלחמת הרשות. עיין ברמב"ם פ"י מכלי המקדש

גם שם לא זכר שיהיה מצוה לשאול באו"ת בשעת מלחמה. בפרט מ"ש הרמב"ן ז"ל דגם במלחמת מצוה צריך לשאול באו"ת זה בודאי לא ס"ל להרמב"ם ז"ל, דהרי פסק להדיא בהלכות מלכים הנ"ל דאפילו רשות סנהדרין לא צריך עיי"ש. ובאמת לכאוי דברי הרמב"ן צ"ע דמלחמת מצוה... מה שייד לשאול באו"ת הא אם יאמר האו"ת שלא לעלות ודאי שאין לשמוע לאו"ת, דתורה לאו בשמיים היא. ועיין בתרגום יונתן (כח, טו) שכתב בזה"ל: ותעבד חושן דינא דביה מהו דע דינהון דישראל דאתכסי מן דייניא - נראה קצת דאו"ת יכול לבאר ספיקות בהוראה... הא תורה לאו בשמיים היא. ועיי"ש שהאריך לומר שהרמב"ן ס"ל כדעת החינוך (מצוה תכה) שמלחמת מצוה היא בתנאי שיהיה בלי סכנה, ולכן שאלו באו"ת אם ילכו והיינו אם יצליחו, דאם לא יצליחו אין מצוה לסכן עצמם. וא"כ האו"ת אינו מברר את הדין אלא להגיד עתידות (עיי"ש).

ועי"ע בירור הלכה לסנהדרין (טז). שהאריכו בזה. ועיין בחוברת נצני ארץ (ח"א עמ' 230) שהאריך בזה הר"ד כהן שליט"א, והעיר שיש לומר, שבמלחמת מצוה של "עזרת ישראל מיד צר" פשוט מסברא שאין צריך או"ת, שהרי אם יבאו אויבים על ישראל בזמן שאין או"ת, וכי לא יצאו למלחמה, ויצאו כצאן לטבח יובל? ודאי שאין סברא לומר כן. וכיון שהרמב"ם נקט בפשטות מלחמת מצוה ולא חילק בין סוגי מלחמות, י"ל שבכל מלחמות המצוה אין או"ת מעכבים (אומנם יש לדון לפי הרמב"ם מה הגדר "מלחמת ישראל מיד צר", אך עצם הסברא ברורה). והנה המציאות היא שכל מלחמות ישראל עד עתה היו בהם גם "עזרת ישראל מיד צר", וא"כ גם אם כדי לצאת למלחמה היינו טוענים שצריך או"ת (מה שהוכח לא כך), אבל הרי עתה ביחס לעניין להגן על המקומות שבידינו פשוט שאין צריך או"ת. ועיין לעיל בסוף פרי "כיבוש רבים" בשם רש"י ומקדש דוד.

האם יש צורך בהקדשה מיוחדת מלבד הכיבוש

כותב הרמב"ם (בית הבחירה פ"ו ה"ז): "אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית... וכיון שעלה עזרא וקידשה, לא קידשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה ולפיכך כ"מ שהחזיקו בה עוי"ב ונתקדש בקדושת עזרא השניה הוא מקודש היום, ואע"פ שנלקח הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות".

שואל הכס"מ ז"ל: "איני יודע מה כח חזקה גדול מכח כיבוש, ולמה לא נאמר בחזקה ג"כ משנלקחה הארץ מידינו בטלה החזקה"? מסביר הרדב"ז (על הרמב"ם תרומות פ"א ה"ה), שמכיוון שקדושה ראשונה לא נעשתה ע"י הקדשת פה אלא הכיבוש בלבד הוא שקידש, הרי כשבטל הכיבוש בטלה הקדושה ממילא, אך בקדושה שניה שנעשתה ע"י קדושת פה אף שבטלה אח"כ עם הגלות קדושה עולמית היא. מסביר הגר"י אריאל שליט"א, שלעיל אמרנו שרק כיבוש רבים ביכולתו לקדש את א"י, וכ"מ שנכבש במלחמה הוא בד"כ כיבוש רבים כיוון שהכיבוש נעשה בשליחות הציבור וראשיו. לא כן חזקה שבה כל אחד יושב תחת גפנו ותאנתו,

שבילי נהר דעה

מאופייה של פעולת חזקה שהיא נושאת אופי אישי ואין כאן רבים, ולכן יש צורך בהקדשת ע"י ראשי הציבור.

הגרי"מ טיקוציינסקי זצ"ל בספר אי"י (עמ' צג) מוכיח את דברי הרדב"ז שקדושת עוי"ב היתה ע"י הקדשת הפה, שהרי אמרין שהשאירו עיירות שלא כבשום כבית שאן וחברותיה כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית. ודאי קשה לומר שלא כבשום, דהלא כבשו כל הסביבה ובכללה נכבשו גם הם, אלא ע"כ הפירוש הוא שלא קידשום בפה, ושי"מ שכיבוש עוי"ב היה ע"י קדושת הפה ע"י ב"יד הגדול.

ועיין בדבר אברהם (ח"א סימן י אות י) דס"ל שהכיבוש בזמן יהושע מקדש מאליו ללא הקדשת פה (וכ"כ במקנה קידושין כו. ובחזו"א ג, א) ועי"ש (באות יא) שדן מה פועל הכיבוש האם הוא מפקיע את הבעלות הקודמת ובכך מוציא הדבר מכלל גזל, וממילא אפשר עכשיו לעשות בו קניין ולזכות בו כבהפקר, או שהכיבוש עצמו הוי מעשה קניין מחודש ומכניס הדבר לרשות הכובש למרות רצון הבעלים. ומסיק הוא שכיבוש קונה ממש וא"צ עמו עוד קניין. ועיין כרם ציון השלם (שביעית), הר צבי עמ' 6) שכיבוש קונה גם ללא כוונה, שעיקרה הוא התוצאה ולא המעשה (וע"ע בשו"ת היכל יצחק או"ח סימן א, ובקול מבשר ח"ב סימן מז).

וכדברי הדבר אברהם כתב הגרצ"פ פראנק (הר צבי זרעים סימן יח) שכיבוש מלחמה הוא עניין גמור. והוא מסתמך על מש"כ הגרי"ד מקרלין (פסקי הלכות ח"ב דף לח, ז). וכתב בסוף (סו"ס יט): "כיבוש מלחמה הוא קניין גמור ומוחלט. ונעשה רכוש ישראל ממש בין לעניין שביעית ובין לעניין מעשרות".

אמנם בארץ חמדה (שער ג סימן י) דייק מהכס"מ שגם קדו"ר לא נעשתה מאליה אלא ע"י הקדשה מיוחדת. וכתב, שפעולת ההקדשה היתה ע"י קידוש ערי חומה, וזה החיל קדושה על כל הארץ.

לפי"ז בימינו שנעשה רק כיבוש תלוי בשיטות הני"ל האם הכיבוש לכשעצמו מקדש או לא (וע"ע בספר ארץ ירדן וחרמונים להרב יגאל אריאל שליט"א עמ' 66-71). ויש להעיר, שלדעת הירושלמי (שביעית פ"ו) אין נקרא כיבוש אלא"כ אין רשות לאחרים עליהם, ולכן אומר הירושלמי שבבית שני בעליית עזרא לא היה כיבוש כיוון שהיה רשות לאחרים עליהם. וגם זה התקיים בזמננו (עיין ארץ חמדה עמ' קלה - ו).

הגדרת כיבוש עוי"ב וכיבוש החשמונאים

יש עוד לדון בהגדרת כיבוש עוי"ב. כיבוש עוי"ב הוא בעלית עזרא. אולם מה דין השטחים שנכבשו ע"י החשמונאים בתקופה מאוחרת יותר כמאתיים שנה?

בספר תבואת הארץ (פ"א דף כא) מביא בשם היעביץ שכתב בספרו מור וקציעה (או"ח סימן שז), שכל מה שכבשו החשמונאים כלול בכיבוש בית שני. והוסיף שכן משמע בכס"מ ה"י שמיטה (פ"ד הכ"ח). אולם תבואת הארץ חולק וסובר שאין קדושה במקומות שכבשו החשמונאים, ורק מה שקידשו בימי עזרא הוא קדוש. הגרי"מ טיקוציינסקי בספר אי"י (עמוד פו) כותב שכן מוכח ממשניות שביעית (פ"ו) וחלה (פ"ד) שתחום עוי"ב בצפון רק עד כזיב, ובדרום עד נחל מצרים.

ועי"ש שדן מדוע לא הועיל כיבוש החשמונאים להחזיר הקדושה, דהלא אי"י לא נתקדשה אלא בכיבוש, ולא היה חסר בתנאי של "שכבשו מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל" (רמב"ם תרומות)? וכתב הטעם משום שהישוב שם לא נתקיים, וקדושת אי"י קיימת רק כל זמן שבניי יושבים עליה (עי"ע בספרו ספר השמיטה ח"ב ס"ו).

ויש לומר שבכיבוש עו"ב היה כיבוש וקידוש. התוס' בערכין (לב: ד"ה וקדשו) כתבו שאיננו יודעים כיצד היו מקדשין. משמע שהיו מקדשין אך לא ידוע כיצד. המאירי במגילה (ט:) כתב שהחזקה הייתה "במאמר ובחזקה", ובחולין (ז.) כתב המאירי "בשיר ותודות". וא"כ משמע שכל כיבוש המקדש בעיני דעת ב"ד שיחיל קדושה על מקום זה.

הרב זווין זצ"ל כתב (תחומין ח"י עמ' 24) שכיבוש הארץ בימינו פחותה יותר מכיבוש החשמונאים:

- א. קדושה שנייה הלכה שהיא מן התורה, ואם קדושה זו נתבטלה מנין לנו קדושה חדשה שלא הוזכרה בתורה? וגם אם כיבוש החשמונאים פעל קדושה הר"ז בכלל קדושה שניה והמשכה אבל לא קדושה חדשה.
- ב. למאירי ולרדב"ז קדושה שניה הייתה גם בפה. בימי עזרא היו נביאים ואנשי כנסת הגדולה ואף בימי החשמונאים היו סנהדרין וב"ד סמוכין והם קידשו בפה, ומנין שאנו יכולים לקדש?

החזרת הקדושה

ישנם אחרונים שמחדשים שכל התנאים האמורים לעיל (מלך, סנהדרין והקדשה מיוחדת) נצרכים רק כשמקדשים את הארץ לראשונה, אך אחרי שנתקדשה אי"י וצריכים רק להחזיר לה את קדושתה - אין צורך בכל התנאים הללו. כ"כ בשו"ת ישועות מלכו (יו"ד סימן סז), הגרי"מ טיקוצ'ינסקי בספר אי"י (עמ' צב), שו"ת ציץ אליעזר (ח"י סימן א).

ועיין בקריית ספר פ"א דתרומות שכתב וז"ל: "ונראה דבעינן מלך או נביא ורוב ישראל אפי' לכיבוש אי"י היינו בכיבוש ראשון, אבל כיבוש שני כיוון שכבר קדשה אי"י אע"פ שבטלה כשגלו לא הוצרכו רוב ישראל אלא עזרא וסייעתו קדשוה". ומסביר הציץ אליעזר (שם), דאע"פ דבטלה לה קדו"ר כשגלו מ"מ בטלה רק לענין זה שכשהיא לעצמה לבד אינה יכולה בפועל להחיל חיוב תרו"מ, אבל בכח נושאת עוד בחובה קדושתה ומרחפת באוויר הארץ, ובמקרה שמוצאת כיבוש ישראלי חדש מצטרפת קדושתה אל הכיבוש, ואהניא ליה שלא תצטרך מחדש לכיבוש מלך או נביא ורוב ישראל. ואע"פ שמזכיר בדבריו "שעזרא וסייעתו קדשוה" י"ל דזהו רק מפני שבעזרא היה ע"י חזקה ולכן צריך גם קידוש, אבל כשבא הדבר ע"י כיבוש כמו עתה תו לא צריכים לשום קידוש.

עוד יש להעיר ש"י"א (בהקדמה לכרם ציון תרומות ח"א) שכיבוש תש"ח אינם מחילים קדושה, מכיוון שהיו מלחמת מגן. ועי"ע בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סימן א).

שבילי נהר דעה

ועיין מש"כ מרן הגר"ש ישראל זצ"ל (בספר התורה והארץ עמ' 120): "הכיבוש בזמננו גם אם ניתן לו תורת כיבוש אינו מחייב בתרו"מ. כי בדין כיבוש החיוב היה רק אחר כיבוש וחילוק, וזה אינו בזמננו. ואם מדין חזקה שהייתה בבית שני, אין זה אלא מה שהיה בחזקה דעליית עזרא, אבל חזקה שבזמננו לא מצינו תקנת חכמים".

לסיכום ניתן לומר, שישנה מחלוקת בגדר כיבוש צה"ל בכח פעולתו להחזיר את הקדושה לא"י לעניין תרו"מ.
נקווה שבעז"ה תחזור הקדושה לא"י לכל גבולותיה ביחס למצוות התלויות בארץ, ועם ישראל יזכה לקיימם בכל תפארתם ובכל תוקף קדושתם.